

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PEDAGOGICKÁ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2013

Soňa Votrubová

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

JOSEF KRASOSLAV CHMELENSKÝ A KAREL HAVLÍČEK
BOROVSKÝ – POJETÍ LITERÁRNÍ KRITIKY
BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Soňa Votrubová
Český jazyk se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: *Prof. PhDr. Viktor Viktora, CSc.*

Plzeň, 2013

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň, 1. května 2013

.....

Na tomto místě bych chtěla poděkovat svému vedoucímu bakalářské práce panu Prof. PhDr. Viktoru Viktorovi, CSc. za odborné vedení, za pomoc a rady při zpracování této práce.

OBSAH

1 ÚVOD.....	2
2 ŽIVOTY LITERÁRNÍCH KRITIKŮ	4
2.1 Josef Krasoslav Chmelenský	4
2.2 Karel Havlíček Borovský	7
3 JOSEF KRASOSLAV CHMELENSKÝ, KAREL HAVLÍČEK BOROVSÝ A LITERÁRNÍ KRITIKA.....	11
3.1 Josef Krasoslav Chmelenský a literární kritika	14
3.2 Karel Havlíček Borovský a literární kritika	17
4 VLASTNÍ STUDIUM STATÍ.....	19
4.1 Slovo o kritice	19
4.2 Kapitola o kritice.....	23
5 POROVNÁNÍ NÁZORŮ NA LITERÁRNÍ KRITIKU	27
5.1 Rozdílné přístupy v pojetí literární kritiky.....	28
5.2 Shodné přístupy v pojetí literární kritiky	30
6 APLIKACE NÁZORŮ V KONKRÉTNÍ KRITICKÉ ČINNOSTI	32
6.1 Chmelenského kritika Máchova Máje	32
6.2 Havlíčkova kritika Tylova románu Poslední Čech	34
7 REAKCE NA KRITIKU	36
7.1 Reakce na kritiku Josefa Krasoslava Chmelenského	36
7.2 Reakce na kritiku Karla Havlíčka Borovského	39
8 ZÁVĚR.....	44
9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	46
10 RESUMÉ	49

1 ÚVOD

Podnětem k napsání mé bakalářské práce na zvolené téma bylo seznámení s článkem, jehož autorem je PETR HORA : *Počátky české literární kritiky a Josef Krasoslav Chmelenský* (2008).¹ Tento článek byl napsán na stránkách internetového časopisu Aluze.cz² jako úvodní předmluva k metakritickému textu JOSEF KRASOSLAV CHMELENSKÝ : *Slovo o kritice* (1837),³ který byl v časopisu v čísle 2/2008 také zveřejněn.⁴ V úvodním článku se Hora zabývá Chmelenského působením nejen v oblasti literární kritiky, ale i postoji, které zaujímal ke kulturnímu programu Josefa Jungmanna, k tzv. Jungmannově básnické a vědecké škole. Dále nezapomíná zmínit Chmelenského kritiku na báseň od Karla Hynka Máchy *Máj* a připojuje svoji zajímavou myšlenku o tom, že by se jméno Josefa Krasoslava Chmelenského téměř vytratilo z české literatury, kdyby Chmelenský neuveřejnil negativní posudek na *Máchův Máj*. Horova úvaha mě velmi zaujala, a tak jsem se začala zajímat o to, jaké místo vlastně Chmelenský v české literatuře zaujímá - zejména pak v oblasti literární kritiky. Osobně považuji za velmi významného a známého českého literárního kritika novináře, básníka a politika Karla Havlíčka Borovského, který, domnívám se, svými zásadami a přístupy poskytl společnosti nový směr, kterým bylo možno na literární kritiku i literární kritiky nahlížet. Josef Krasoslav Chmelenský zveřejnil svoji kritickou stať *Slovo o kritice*

¹ HORA, P. : *Počátky české literární kritiky a Josef Krasoslav Chmelenský Aluze.cz - Revue pro literaturu, filozofii a jiné knih*, 2/2008.

Dostupný z <http://aluze.cz/2008_02/14_archivalie_uvod_chmelensky.php>.

² Pozn. : Aluze.cz je internetový časopis. Čtvrtletník je vydávaný od roku 1998 Katedrou bohemistika Filozofické fakulty v Olomouci. Aluzi.cz od počátku rediguje šéfredaktor Jiří Hrabal. Internetový časopis je dostupný z <<http://aluze.cz/index.php>>.

³ Pozn. : Chmelenského kritická stať vyšla prvně v Časopisu českého Muzeum (dále jen ČČM) - CHMELENSKÝ, J. K. : *Slovo o kritice*, Časopis českého Muzeum, 1837, ročník 11, číslo výtisku 3, s. 263 – 279.

Pozn. : U názvu časopisu J. OTTO A KOL. : *Ottův slovník naučný - ilustrované encyklopedie obecných vědomostí*, Praha : J. Otto, 1892, svazek 5. s. 879 uvádí, že „*Časopis Musea království Českého, čtvrtletník, věnovaný hlavně dějinám, literatuře a jazykozpytu českému, vychází od roku 1827; prvotně se jmenoval Časopis společnosti vlasteneckého Muzeum v Čechách, od r. 1830 Časopis českého Muzeum a od roku 1855 až dosud Č. M. k. Č., zkrátka pak se nazývá vůbec Musejníkem.*“

Dále budu v textu své práce uvádět časopis již jen pod zkratkou ČČM.

⁴ Dostupný z <http://aluze.cz/2008_02/15_archivalie_chmelensky.php>.

v roce 1837. O devět let později sepsal stať zaměřenou na literární kritiku i Karel Havlíček a nazval ji Kapitola o kritice (1846).⁵ Obě kritické práce nedělí od jejich vzniku příliš mnoho let, proto vyvstává velmi zajímavá otázka – jaké je jejich pojetí? Záměrem mé bakalářské práce je seznámit se s pojetím literární kritiky Josefa Krasoslava Chmelenského a Karla Havlíčka Borovského. Připomenu životy slavných literátů (kap. 1), ale především se zaměřím na jejich působení v oblasti české literární kritiky. Jak ke kritice přistupovali, jaké metody tvorby literární kritiky upřednostňovali, co považovali v kritické činnosti za důležité, co nikoli (kap. 2).

Cílem této práce je zaměřit se na konkrétní aplikaci názorů Josefa Krasoslava Chmelenského a Karla Havlíčka Borovského v jejich významných kritických statích Slovo o kritice (kap. 4. 2) a Kapitola o kritice (kap. 4. 1). Dále si za cíl stanovuji posoudit, do jaké míry se jejich pojetí literární kritiky rozchází (kap. 5. 1), či shoduje (kap. 5. 2). Je známo, že oba spisovatelé byli ovlivňováni rozdílnými literárními směry, proto zhodnotím názory aplikované v jejich konkrétní kritické tvorbě (kap. 6) i s ohledem na daný dobový kontext. Dále se zaměřím na reakce na Chmelenského a Havlíčkovu kritickou tvorbu (kap. 7). Vyhodnocování zjištěných informací budu provádět postupně v kapitolách, ve kterých se dané problematice budu věnovat. Celkové shrnutí provedu v závěru práce (kap. 8).

Toto téma jsem si vybrala nejen z výše zmíněných důvodů, ale i proto, že mě současná česká literárně-kritická činnost velmi zajímá. Ráda bych se prostřednictvím své bakalářské práce hlouběji seznámila i se starší českou literární kritikou, která jistě ovlivnila dnešní chápání a pojetí kritiky vůbec. Vycházet budu převážně z odborné literatury, přesto doufám, že se mi podaří práci obohatit o zajímavé názory a poznatky.

⁵ Pozn. : Havlíčkova kritická stať vyšla prvně v časopisu Česká včela - HAVLÍČEK BOROVSKÝ, K. : *Kapitola o kritice*, Česká včela, 1846, ročník 13, číslo výtisku 8, 13, 14, 102 a 103, s. 32, 52, 56, 407 – 408, 413 – 414.

Pozn. : Česká včela (tehdy psáno Česká wčela) byl časopis věnovaný umění, literatuře a zábavě. Vycházel od 7. ledna 1834 až do 31. prosince 1847 jako příloha Pražských novin. Byl to jeden z předních literárních časopisů doby národního obrození, na jehož obsahu se podílelo mnoho významných osobností např. Karel Havlíček Borovský, František Ladislav Čelakovský, Božena Němcová, Václav Bolemír Nebeský, Jan Nepomuk Štěpánek a další. Od počátku roku 1848 nahradil Českou včelu časopis Včela.

2 ŽIVOTY LITERÁRNÍCH KRITIKŮ

2.1 Josef Krasoslav Chmelenský⁶

JUDr. Josef Krasoslav Chmelenský (vlastním jménem Josef Chmelenský, vlastenecké jméno Krasoslav přijal za studií) se narodil 7. srpna 1800 v jihočeském Bavorově a zemřel 2. ledna 1839 v Praze. Chmelenského rodiče brzy zemřeli, a tak byl dán na výchovu ke své babičce, která jej poslala na rok do obecné školy v Českém Krumlově, aby se naučil německy. Ještě než jeho otec František Chmelenský, který byl kantorem a hudebním skladatelem (stejně jako jeho bratr Jan Václav Chmelenský), zemřel, dal mu hudební vzdělání, které později významně ovlivnilo jeho tvorbu.

Roku 1812 začal Chmelenský navštěvovat piaristické gymnázium v Českých Budějovicích, kde se velmi spřátelil s Františkem Ladislavem Čelakovským, se kterým si později v dospělosti často dopisoval. Chmelenský vyrůstal na německé poezii. Vzorem mu byli zejména němečtí spisovatelé Johann Christoph Friedrich von Schiller a Johann Wolfgang Goethe. Obdivoval také polské spisovatele Jana Kochanowskiho a Adama Mickiewicze, které hojně překládal.

Josef Krasoslav Chmelenský studoval filozofii v Praze v letech 1818 až 1825, kde se znovu po několika letech setkal se svými přáteli Františkem Ladislavem Čelakovským a Josefem Vlastimilem Kamarýtem, se kterými se znal z dob studií na budějovickém gymnáziu. Kamarýt i Čelakovský měli stejné vlastenecké, vědecké i literární snahy jako on, což jejich přátelství ještě posílilo. Po studiích filozofie vstoupil Chmelenský na právnickou fakultu, kde roku 1828 dosáhl titulu doktora všeobecného práva. Ještě před ukončením právnické fakulty vydal Chmelenský roku 1823 svoji první básnickou sbírku pod názvem *Básně*. Sběrka obsahovala milostné, sentimentálně podbarvené a vlastenecké básně, které byly doplněny o melodie soudobých skladatelů.

Mezi jeho hlavní zájmy patřilo divadlo a divadelní tvorba. Zajímal se i o operu. Jeho hudební smysl a vlastenecké cítění ho dovedlo až ke spojení s významným českým

⁶ Pozn. : V této podkapitole jsem čerpala z: OTTO, J. A KOL. : *Ottův slovník naučný - ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*, Praha : J. Otto, 1897, svazek 12, s. 261 – 262.

hudebníkem, skladatelem a dirigentem Františkem Škroupem, se kterým vytvořil první českou operu. Roku 1826 napsal zpěvné libreto *Dráteník*, které se těšilo velkému zájmu a obdivu veřejnosti. Zpěvohra byla hrána i ve Stavovském divadle a na ochotnických scénách před otevřením Prozatímního divadla (poprvé 8. prosince 1862). V Národním divadle byl *Dráteník* hrán prvně při příležitosti Národopisné výstavy dne 10. července roku 1895. Jeho pozdější libreta *Oldřich a Božena* a *Libušin sňatek* již takového úspěchu nedosáhla.

Jelikož nezapomínal ani na svoje právnické vzdělání, dosáhl Chmelenský roku 1832 soudcovské kvalifikace, téhož roku dosáhl i úřadu sekretáře při dvorském soudě manském, následně roku 1835 získal hodnost místosudího dvorských lén českého království. Pracovní vytížení mu nijak nebránilo v lásce k českému divadlu, proto soustavně sledoval nejen jeho vývoj, ale pokoušel se i přispívat k jeho zdokonalování. Díky pilné a soustavné práci se stal prvním českým divadelním referentem při ČČM. Od roku 1828 až do roku 1834 a od roku 1834 do roku 1836 působil v časopise *Česká včela*, která byla pod vedením jeho dobrého přítele Františka Ladislava Čelakovského. Chmelenského příspěvky do časopisů se mnohdy neseťkávaly s vděkem herců, o jejichž umění psal, ač jeho výtky byly psány jen z upřímné lásky k českému divadlu.

Tvůrčí činnost Chmelenského měla velmi rozsáhlý charakter, zajímal se mimo jiné i o proniknutí českých písní a hudby do rodin. Roku 1832 se ujal vydávání časopisu *Věnce ze zpěvu vlasteneckých uvitých a obětovaných dívkám vlasteneckým*, který měl ve své době významnou buditelskou a společenskou úlohu, neboť zde vycházely nejen překlady cizích oper, nápěvy a hudební doprovody, ale byly zde i publikovány české písně, které nahrazovaly oblíbené německé árie a salonní písně. Zpěvy velmi často adresované měšťanským dívkám vynesly Chmelenskému přezdívku „panenský pěvec“. Chmelenský byl také jedním z autorů almanachu *Kytka, dar umění a zpěvu*, ve kterém se v letech 1836 až 1839 uveřejňovaly texty hodné zhudebnění. Do almanachu zasílal i básně, které skládal na pracovních cestách. Snažil se v nich zachytit dojmy z putování po Moravě a Slezsku. Jeho postřehy, zkušenosti a dojmy z cest později v ČČM zpracoval František Palacký pod názvem *Zprávy z Moravy*.

Velké pracovní nasazení a časté přepínání sil vedlo u Chmelenského ke zdravotním potížím, které vyvrcholily závažným onemocněním. Josef Krasoslav Chmelenský zemřel po dlouhé nemoci na tuberkulózu ve věku nedožitých třiceti devíti let. Zanechal po sobě čtyři děti, ženu Ludoviku a odkaz mnoha dalším generacím v podobě zlidovělých vlasteneckých písní, libret a velmi ceněných statí o české literatuře a literární kritice.

2.2 Karel Havlíček Borovský ⁷

Český básník, novinář a politik Karel Havlíček se narodil roku 1821 v obci Borová (dnešní Havlíčkova Borová) u Příbyslavi. Karel Havlíček Borovský se začal podepisovat podle místa narození. Otec Matěj Havlíček, který pocházel z Velké Losenice, a jeho manželka Josefína Havlíčková, rozená Dvořáková z Horní Cerekve, byli kupci. O Havlíčkovu výchovu dbal farář Jan Brůžek a pedagog Antonín Línek. V deseti letech byl Havlíček poslán na jihlavskou školu, aby se naučil německy, již po roce začal navštěvovat gymnázium v Německém Brodě. Roku 1838 začal v Praze studovat filozofii, kde s velkým zájmem naslouchal výkladům o české literatuře. Roku 1840 v dopise přátelům a své matce Havlíček napsal, že by chtěl být knězem, jelikož kněz může vést výklady prospěšné lidem, a proto 1. října 1840 vstoupil do pražského semináře. Již po jednom roce byl z mladických iluzí vyléčen. Nedokázal se ztotožnit se způsobem myšlení, k jakému byl v semináři veden, stejně tak jako s vedením, které zastávalo názory pro Havlíčka naprosto nepřijatelné. V této době Havlíček sváděl sám se sebou filozoficko–náboženský boj, který byl dne 7. září 1841 ukončen jeho vyloučením ze semináře. Po vyloučení se chtěl Havlíček věnovat spisovatelství, ale pod vlivem rodičů a vikáře Brůžka roku 1841 zažádal o učitelské místo na staroměstském gymnáziu. Po šesti měsících čekání byla jeho žádost zamítnuta, a tak byl směr Havlíčkova života určen.⁸

Karel Havlíček Borovský začal velmi horlivě a vytrvale studovat jazyky, literaturu i dějiny slovanských národů, aby se připravil co nejsvědomitěji na spisovatelství. Přátelil se s vlasteneckým knězem, spisovatelem a překladatelem Václavem Svatoplukem Štulcem a spisovatelem, literárním historikem, slavistou a jazykovědcem Pavlem Josefem Šafaříkem, s nimiž podnikl svoji první velkou výpravu do Tater. Šafařík si přátelství s Havlíčkem velmi vážil. Zařídil mu místo vychovatele

⁷ Pozn. : V této podkapitole jsem čerpala z: SOJKA, J. E. : *Naši mužové, biografie a charakteristiky mužův slovanských*, Praha : tiskem a nákladem Antonína Rennna, 1862, s. 679 – 806.

PROCHÁZKA, V. : *Karel Havlíček Borovský, studie s ukázkami z Havlíčkova díla*, Praha : Svobodné slovo, 1961, s. 55 a 85 – 88.

OTTO, J. A KOL. : *Ottův slovník naučný - ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*, Praha : J. Otto, 1896, svazek 10, s. 986 – 991.

⁸ OTTO, J. A KOL. : *Ottův slovník naučný - ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*, Praha : J. Otto, 1896, svazek 10, s. 986 – 991.

v Moskvě v domě profesora Michaila Petroviče Pogodina, známého slavjanofila. Když Havlíček v únoru roku 1843 přijel do Moskvy, dozvěděl se, že bude vychovatelem u sedmiletého syna univerzitního profesora Štěpána Ševyrova. Havlíček byl velmi potěšen, lepšího místa si nemohl přát, jelikož profesorův dům byl střediskem národního úsilí o zvelebení a zdokonalení ruské literatury. Měl zde přístup k bohaté knihovně všech evropských literatur. Denně se zde setkával s významnými osobnostmi ruské kultury, o kterých dříve v Čechách pouze četl. Setkal se například s filozofem, spisovatelem a básníkem Alexejem Chomjakovem a ruským slavistou Osipem Maximovičem Bod'anskym. Ti jej zásobovali cennými knihami a dávali mu možnost poznat ruský život ve vyšších i nižších vrstvách. Havlíček tak na svých cestách neobjevil pouze Rusko, ale především ruský lid, v jehož vítězství nad carem a šlechtou pevně věřil. Roku 1844 Havlíček opouštěl Rus s nenávisťmi proti církevnímu a světskému despotismu, ale v srdci s láskou k prostému ruskému lidu.⁹

Po návratu do Čech Havlíček navštěvuje Františka Ladislava Čelakovského, jehož básně si velmi oblíbil. Následně jede navštívit svůj rodný dům, kde se dozvídá o smrti svého otce. Z tragické zprávy byl velmi zarmoucen, přesto se však pustil do sepisování knihy s výstižným názvem *Obrazy z Rus*. Roku 1845 se Havlíček trvale stěhuje do Prahy, kde se pouští do překladů ruské literatury, sepisuje své epigramy a podílí se na tvorbě kritické činnosti v časopisech. Vlastenecké pevnosti, kterou Havlíček oplýval, si brzy všiml i politik, spisovatel a historik František Palacký,¹⁰ a tak jej doporučil roku 1846 pražskému knihtiskaři Karlu Medauovi jako redaktora Pražských novin a jejich zábavné literární přílohy *Česká včela*. Během nebyvale krátké doby necelých šesti let se Havlíček stal jedním z nejslavnějších žurnalistů u nás.

7. března 1848 se Karel Havlíček oženil s Julií Sýkorovou, 15. března téhož roku padla vláda knížete Klemense Wenzela von Metternicha a Havlíček si začal

⁹ PROCHÁZKA, V. : *Karel Havlíček Borovský : studie s ukázkami z Havlíčkova díla*, Praha : Svobodné slovo, 1961, s. 85 – 88.

¹⁰ PROCHÁZKA, V. : *Karel Havlíček Borovský: studie s ukázkami z Havlíčkova díla*, Praha : Svobodné slovo, 1961, s. 55.

Pozn. : Přes rozdílnost politických názorů si Havlíček přátelství s Palackým velmi vážil, jelikož Palacký byl jedním z mála čestných lidí, kteří se k němu neotočili zády v dobách, kdy projevy náklonnosti k Havlíčkovi byly odměněny pronásledováním bachovské justice.

uvědomovat, že je zapotřebí více upevňovat národní svobodu. Jeho agitace nebyly však všemi pochopeny. Pražské noviny začaly být pod vedením vlády, a tak Havlíček založil *Národní noviny*,¹¹ které se hned od prvního čísla, jež vyšlo 1. dubna 1848, staly velmi populární. I nadále Havlíček pokračoval v politickém přesvědčování s hesly o emancipaci od německví, která vyvrcholila jeho působením na červencovém říšském sněmu ve Vídni. Politické smýšlení té doby nebylo pro jeho tvorbu nijak příznivé. 19. ledna 1850 vláda zapověděla jeho *Národní noviny* a s nimi i satiricko-humoristickou přílohu *Šotek*, kam Havlíček hojně přispíval svými epigramy nastřádanými z dob studií a pobytu v Moskvě. Pro vyšetřování z tiskových zločinů byl Havlíček v noci 16. prosince 1851 vyrušen ze spánku četníky a policejním komisařem Dederou a zavezen dle rozkazu ministra Alexandera Bacha do Tyrol do vyhnanství. Šest dní trvala nebezpečná cesta do Brixenu, kterou Havlíček roku 1852 popsal ve svých vynikajících Tyrolských elegiích, které jsou plně ostré a útočné satiry na rakouskou vládu a státní policii. Ve vyhnanství byl Havlíček velmi přísně hlídán. Byl mu zakázán jakýkoli kontakt s lidmi. Takřka denně jej chodili policisté kontrolovat, brali mu vše, co se jim zdálo být jen málo podezřelé. Po necelých šesti měsících v Brixenu byla Havlíčkovi 21. května 1852 schválena návštěva jeho manželky a dcery Zdeňky. Havlíček i přes všechny překážky, které mu byly ve vyhnanství nastraženy, pilně pracoval. Sepsal zde již zmíněné Tyrolské elegie, humoristickou báseň na motivy irské lidové pověsti *Král Lávr* nebo smělou satiru *Křest svatého Vladimíra*. Havlíčkovo pracovní nasazení ochromil dne 29. září 1854 odjezd jeho ženy a dcery. Julie onemocněla tuberkulózou. 16. dubna 1855 Havlíčkova žena nemoci podlehla. Havlíček byl z Tyrol propuštěn čtrnáct dní po její smrti. 28. května 1856 mu lékař sdělil, že i on je tuberkulózou v pokročilém stadiu nakažen, 29. července 1856 nemoci podlehl.¹²

Karel Havlíček Borovský se zevrubně zajímal o český národ, jeho postavení ve světě a možnosti, jak jej povýšit, zajímal se také o divadlo, které vnímal jako vhodný výchovný prostředek. Velmi oceňoval mistra Jana Husa a Jana Žižku z Trocnova, které obdivoval pro jejich statečný boj za pravdu. Jejich činy v dobovém kontextu často

¹¹ Pozn. : *Národní noviny* začal Havlíček vydávat hned na úsvitu revoluce roku 1848. Společně s Havlíčkem stáli v čele národně-liberální strany František Palacký, František Ladislav Rieger, František August Brauner a jiní tehdejší čeští politikové.

¹² SOJKA, J. E. : *Naši mužové, biografie a charakteristiky mužův slovanských*, Praha : tiskem a nákladem Antonína Renna, 1862, s. 679 – 806.

aktualizoval a používal jako prostředek pro vlastní boj se společností. Havlíček se stal významným vzorem pro mnohé generace žurnalistů, spisovatelů, literárních kritiků, i těch, kteří usilují o národní sebevědomí a bojují za lepší život našich národů.

3 JOSEF KRASOSLAV CHMELENSKÝ, KAREL HAVLÍČEK BOROVSKÝ A LITERÁRNÍ KRITIKA

V této kapitole se věnuji vztahu obou autorů k literární kritice. Pokusím se obecně zhodnotit kritické postoje obou spisovatelů a objasnit hodnoty, které uznávali, a tendence, které upřednostňovali. Domnívám se, že na úvod je nejprve důležité se alespoň obecně zmínit o tom, co to literární kritika je. Při zpracování obecného úvodu do problematiky literární kritiky jsem volně vycházela zejména z odborné literatury: FRANTIŠEK BURIÁNEK (1974 a 1982)¹³ a ALEŠ HAMAN (2000).¹⁴

Slovo kritika pochází z řeckého slova *krinein*,¹⁵ což znamená soudit. Kritika je tedy soudem. Je to soubor schopností projevit určitý úsudek. Jak se zmiňuje FRANTIŠEK BURIÁNEK (1982),¹⁶ v pojmu kritika je obsaženo několik důležitých složek – akt posuzování, akt objektivního poznání reality díla, akt poměřování díla s díly druhými a akt hodnocení. Dále uvádí, že jedině snaha o objektivní poznání a následně objektivní posouzení literárního díla může vytvořit vhodný předpoklad odborné literární kritiky. FRANTIŠEK BURIÁNEK (1974)¹⁷ svoji definici literární kritiky shrnuje myšlenkou, že literární kritika je „(...) *aktem poznání, hodnocení a sdělení odborného s vědomým úsilím o objektivitu co možná největší a o platnost kritického soudu co možná nejtrvalejší*“.¹⁸

Kdo je literární kritik? Je velmi důležité uvědomit si, že literární kritik musí být v první řadě čtenářem. Čtenářem, jenž má nějaké subjektivní estetické pocity, emoce a umělecké prožitky z přečteného díla, aby vůbec mohl ocenit a pochopit uměleckou hodnotu literárního díla.¹⁹ JOSEF DURDÍK (1874)²⁰ píše, že: „*Kritik jest idealizovaný*

¹³ BURIÁNEK, F. : *Čítanka české literární kritiky / uspořádal a uvádí František Buriánek*; Praha : Československý spisovatel, 1974;

BURIÁNEK, F. : *Úvod do literární kritiky*, Praha : Univerzita Karlova, 1982.

¹⁴ HAMAN, A. : *Nástin dějin české literární kritiky*, Jihočany : H&H, 2000.

¹⁵ Tamtéž, s. 7.

¹⁶ BURIÁNEK, F. : *Úvod do literární kritiky*, Praha : Univerzita Karlova, 1982, s. 3 - 5.

¹⁷ BURIÁNEK, F. : *Čítanka české literární kritiky / uspořádal a uvádí František Buriánek*; Praha : Československý spisovatel, 1974;

¹⁸ Tamtéž, s. 7.

¹⁹ Tamtéž, s. 7.

*posluchač; on vznáší se mezi umělcem, jenž tvoří, a mezi oním obecně, které vnímá naivně, kdežto on myslivě.*²¹

Existence subjektivity a objektivita v literární kritice je neodmyslitelná. V kritickém tvůrčím aktu jsou subjektivní prvky obsaženy již v samotném díle, ale jsou nutné už i u čtenáře. Jak uvádí FRANTIŠEK BURIÁNEK (1982),²² jsou předpokladem pro čtenářovo emocionální prožití a estetické vnímání. Bez subjektivních předpokladů u recipienta by se nemohla uskutečnit estetická hodnota a funkce díla – nemohl by se tak uskutečnit ani akt kritický. Dalším důležitým předpokladem dobrého literárního kritika je jeho znalost problematiky posuzované tvorby, znalost historických kontextů, literárních tendencí a vývoje literatury vůbec.

Literární kritik by měl být osobou s dobrou fantazií, kultivovaným estetickým smyslem a představitostí. Měl by umět citlivě umělecké dílo vnímat a měl by být osobou mající všeobecný rozhled. Literární kritik by měl mít odpovědnost nejen k sobě, ale i k celé společnosti, neměl by zapomínat uznávat správné morální hodnoty. Jedině s těmito faktory může být dobrá kritika kritikou objektivní, a tak může dobře plnit svoje poslání - tedy tím správným směrem prohlubovat „(...) čtenářův pohled na umělecké dílo, kultivovat jeho umělecký cit. Plnit funkci literární výchovy“.²³ Kritik by měl umět vnímat jednotu obsahu a formy. Měl by umět zhodnotit, zda forma a obsahu odpovídá a zda forma a tvar, který pisatel zvolil, je pro smysl a obsah díla funkční. Kritik by také neměl zapomínat zhodnotit výraz díla - zda zvolený výraz vyjadřuje účinně celý záměr a smysl uměleckého díla. Kritikova práce umožňuje autorovi posuzovaného textu srovnání jeho tvůrčího záměru s výsledkem, jak uvádí FRANTIŠEK BURIÁNEK (1982).²⁴

Úkolem a posláním literární kritiky je zprostředkovat v kontextu se současností rozmanité vrstvě potenciálních čtenářů kritický pohled na dílo. Kritik by měl objektivně ukázat, v čem spočívají umělecké hodnoty a podstata posuzovaného textu. Měl by umět vystihnout jeho vliv na společnost, zda odpovídá na aktuální společenské

²⁰ DURDÍK, J. : *Kritika – výběr úvah: o zjevech literárních a uměleckých*, Praha : Urbánek, 1874.

²¹ DURDÍK, J. : *Kritika – výběr úvah: o zjevech literárních a uměleckých*, Praha : Urbánek, 1874, s. 333.

²² BURIÁNEK, F. : *Úvod do literární kritiky*, Praha : Univerzita Karlova, 1982, s. 11.

²³ BURIÁNEK, F. : *Čítanka české literární kritiky / uspořádal a uvádí František Buriánek* ; Praha : Československý spisovatel, 1974, s. 8.

²⁴ BURIÁNEK, F. : *Úvod do literární kritiky*, Praha : Univerzita Karlova, 1982, s. 20.

otázky a zájmy. Jak uvádí FRANTIŠEK BURIÁNEK (1982),²⁵ jedno z kritérií pro objektivní kritické poznání a hodnocení uměleckého díla je pravdivost zobrazení konkrétní historické skutečnosti. Zda umělecký obraz dané skutečnosti spisovatel vystihl, zda jej čtenář může poznat a zda může pochopit podstatu a hodnoty zmíněné skutečnosti. To vše je podstatou kritéria pravdivosti – jak autor pravdivě vystihuje to, jakým způsobem vnímá okolní svět. Literární kritika by měla odrážet i funkce estetické, vhodně propojit slovesnou formu s uměleckým tvarem a v neposlední řadě vystihnout, jaké místo posuzovaná tvorba zaujímá v autorově tvůrčí činnosti.

Další důležitou funkcí literární kritiky je funkce, kterou plní vůči publiku. Je to funkce informativní. Literární kritika čtenáři podává informace o nové knize nebo o právě vyšlém článku. Informuje o literárním druhu, žánru a stavbě díla. Informuje čtenáře také o autorovi článku. Prostřednictvím kritiky kritik kultivuje čtenářův estetický cit, zdokonaluje jeho schopnost dílu porozumět. Napomáhá mu umět ocenit uměleckou hodnotu díla. Pokud kritik hodnotí obsah díla ve vztahu k celé společnosti, může se tak podílet i na výchově publika - může mít vliv na morální či politické názory publika, z toho vyplývá jeho velká zodpovědnost vůči společnosti.²⁶

Otázek týkajících se literární kritiky vyvstává velmi mnoho. Stejně tak je velmi mnoho pohledů, přístupů a názorů na problematiku kritiky. Z tohoto důvodu se v dalších podkapitolách budu výhradně zabývat tím, jak na literární kritiku nahlížel Josef Krasoslav Chmelenský v počátcích novodobého českého básnictví a v počátcích literární kritiky, kdy na českou literaturu začaly být kladeny vyšší nároky, a dále jaký postoj ke kritice zaujal Karel Havlíček Borovský v době, kdy umělecká náročnost děl byla sice požadována, přesto nebyla vždy vhodně realizována.

²⁵ BURIÁNEK, F. : *Úvod do literární kritiky*, Praha : Univerzita Karlova, 1982, s. 14 - 15.

²⁶ Tamtéž, s. 17 – 19.

3.1 Josef Krasoslav Chmelenský a literární kritika ²⁷

Josef Krasoslav Chmelenský, představitel generace preromantické, vycházel z Jungmannova kritického okruhu a z jeho programového úsilí o klasičnost literatury. Patřil k plodným básníkům českého sentimentalismu. Kritické dílo Chmelenského je svéráznou analogií k uměleckému dílu jungmannovské generace. Chmelenský se narodil do doby, kdy se Jungmannova škola rozvíjela, a byl jí také ovlivněn. Přejímal mnohé názory školy. Chmelenský „(...) vítal překládání „klasiků“, tj. antických spisovatelů a velkých autorů (...)“;²⁸ ztotožňoval se „(...)se snahou rozvíjet národní literaturu tak, aby mohla soutěžit s předními výtvory ostatních národů“.²⁹ Doklady o blízkosti Josefa Krasoslava Chmelenského a Josefa Jungmanna jsou četné. Pokud ale přihlížíme k práci Chmelenského jako k celku, uvědomíme si, že se jedná pouze o vedlejší linii, jak uvádí FRANTIŠEK BURIÁNEK (1965).³⁰ Spíše než díla klasického charakteru schvaloval Chmelenský nenáročnou zábavnou literaturu. Kladl vyšší umělecké nároky na novou tvorbu, než to činil tehdejší vlastenecký zájem, ale zároveň smířlivěji přistupoval k zábavné lidové literatuře a chtěl přispět k jejímu zdokonalení. Mnozí mu měli pak za zlé, že často toleroval podřadnou literaturu. Z jeho konzervativního společenského postoje vyplynul jeho odmítavý vztah k romantismu i k Máchovu Máji. Chmelenský Máchovi neupíral básnické kvality, ale nepřijímal to, co podle něho neodpovídalo ideálu životní harmonie a tehdejšímu morálnímu řádu.

V literární kritice zaujímá Josef Krasoslav Chmelenský bezesporu důležité místo. Stal se prvním kritickým kritikem. Byl „prvním soustavným posuzovatelem nových literárních jevů“³¹ (dle Hýska).³² Soustavnou kritiku přitom definuje FRANTIŠEK BURIÁNEK (1965)³³ jako snahu, „(...) aby literární produkce byla vykládána a hodnocena průběžně, aby literární vývoj byl osvětlován a posuzován trvale jako

²⁷ Pozn. : V této podkapitole jsem čerpala z: BURIÁNEK, F. : *Z dějin české literární kritiky*, Praha : Nakladatelství politické literatury, 1965, s. 9-83.

²⁸ Tamtéž, s. 18.

²⁹ Tamtéž, s. 17.

³⁰ Tamtéž, s. 23.

³¹ Tamtéž, s. 12-13.

³² Pozn. : Miloslav Hýsek (*15.1.1885 – †10.2.1957), český literární kritik, vydavatel a historik, profesor Karlovy Univerzity.

³³ BURIÁNEK, F. : *Z dějin české literární kritiky*, Praha : Nakladatelství politické literatury, 1965.

*aktuální záležitost, je jedním z podstatných znaků novodobé kritiky, je to znak, který „moderní“ kritiku jasně odlišuje od toho, co můžeme označit v starší době za literární kritiku“.*³⁴ Chmelenskému nelze upřít jeho zakladatelský význam pro teoretické stanovení metod a cílů kritiky. Tvorba, kterou chtěl nejvíce stavět do popředí a zdokonalovat, byla populární zábavná literatura – dramatika. Byl zakladatelem kritiky divadelní, a to v celé její šíři. Soustavně sledoval divadlo, jelikož divadlo považoval za vhodný prostředek vlastenecké výchovy, stejně tak jako Karel Havlíček Borovský. Práci na divadle ztotožňoval s důležitou prací pro vlast. Zajímal se o divadlo všestranně - „o tvorby dramaturgické, divadelní dramaturgii, herecké umění, ale i provoz a organizaci divadelního života“.³⁵ Všiml si skutečného stavu a možností českého jeviště. Nejen u dramatu oceňoval dějovou stránku díla a výrazný a spádový děj. Právě dějový spád pokládal za nezbytný prostředek pro účinnost a zajímavost hry. Dále nezapomínal na důležitost bohatého děje, jelikož bohatý děj vnímal jako druhou hlavní ctnost dobré veselohry. Za hlavní hodnoty dramatického díla považoval charakter postavy dramatu, jistou realitu života a obrazovat historie. Zdůrazňoval také ohlasy na dílo u publika, stejně tak zdařilé komično a vtip. Potlesk a nadšené publikum považoval za první kroky k autorovu úspěchu. Vtipné nápady a komično oceňoval zejména u spisovatele a dramatika Václava Klimenta Klicpery.³⁶ V neposlední řadě oceňoval žánry, které obsahovaly děj o buržoazní společnosti. Celkově se Josef Krasoslav Chmelenský zasloužil o upevnění uměleckých kritérií v oblasti divadelní kritiky a vybojoval jí tak plnoprávné postavení.

Josef Krasoslav Chmelenský velmi citlivě vnímal i jazykovou stránku literatury. Spolupodílel se na zdokonalování a zvelebování mateřské řeči. Upřednostňoval jazyk čistý bez germanismů - z toho vycházelo jeho doporučení překládat ze slovanských jazyků nebo angličtiny. Doporučoval vyhnout se jazyku německému, který by mohl vnést do mateřského jazyka tolik obávané germanismy. Odmítal také strojenou vyumělkovanost jazyka. Oceňoval přirozenou mluvu, plynulost a lehkost proti

³⁴ BURIÁNEK, F. : *Z dějin české literární kritiky*, Praha : Nakladatelství politické literatury, 1965, s. 13.

³⁵ Tamtéž, s. 11.

³⁶ Tamtéž, s. 26.

Pozn. : V charakteristikách děl Klicperových Chmelenský často vyjadřoval uznání, hojně užíval superlativ jako výtečný, mistrovský aj. Klicperovy práce Chmelenský naléhavě českému divadlu doporučoval.

jazykovému experimentování. Požadoval srozumitelnost jazyka, což bylo v jeho době aktuální, jelikož Jungamannovi stoupenci vytvořili v té době mluvu nepřirozeně vznešenou.

Chmelenský prohluboval srozumitelnost jazyka a zároveň kladl důraz na jeho čistotu. Také zohledňoval kultivovanost jazyka bez vulgarismů. Zde opět upozorňoval na to, že je třeba si uvědomit potřebu naplnění jednoho již zmíněného záměru – přiblížit národní tvorbu široké veřejnosti. Stále však je třeba myslet na to, že to může vést k tendenci přibližování se k hovorové mluvě, to by následně mohlo vést k používání vulgarismů i germanismů. Chmelenský by to považoval za velký krok zpět. Upozorňoval také, že je třeba nezapomínat analyzovat díla ze všech hledisek – hlediska estetického, logického i gramatického. Svojí kritikou sváděl boj o zkvalitnění národního díla. Podporoval demokratický směr ve vývoji národního umění. Utvořil pevný základ vyvozený ze studií vyspělých uměleckých děl. V kritice našel smysl své literární činnosti. Učinil z kritika plnoprávného účastníka na literárním životě. Mnohokrát ve své kritické činnosti prokázal estetický cit a odbornou úroveň. Byl osobností bezesporu iniciativní a tvůrčí. Splňoval to, co sám u kritiků považoval za důležité – vzdělanost, mravní vyspělost, objektivnost a odvahu.

Přínos Chmelenského do české kritiky je především formálního rázu – formálně ustanovil českou kritiku. To je názorně vidět v jeho stati Slovo o kritice, kde obecně o problematice kritiky mluví. Stanovuje její obecné zásady a cíle. Určuje i vlastnosti literárního kritika. Jeho obecné názory na kritiku a kritika nás utvrzují o přínosu formálním, který pro českou kritiku představuje významný historický a tvůrčí čin, který se mohl spolupodílet na tvorbě hlubšího a závažnějšího obsahu literatury dalších generací. Chmelenského formální principy klestily cestu k budování kritiky, jež pak svým obsahem působila průbojně a výrazně ve směru pokrokového vývoje.³⁷

³⁷ BURIÁNEK, F. : *Z dějin české literární kritiky*, Praha : Nakladatelství politické literatury, 1965, s. 70.

Pozn. : Formální ustanovení kritiky je Chmelenského velkým přínosem, jelikož se soustředil na obecné principy kritické činnosti, nezaobíral se kritickou otázkou „co“, ale více ho zajímalo kritické „jak“.

3.2 Karel Havlíček Borovský a literární kritika ³⁸

Karel Havlíček, jedna z největších postav národního obrození, vstupuje do literárního života na počátku čtyřicátých let 19. století s cíli národního buditele. V této době bylo již národní hnutí i přes metternichovský útisk velmi rozvinuto. Česká literatura byla v obrozeneckém procesu v takovém stadiu, kdy bylo možné klást na ni vyšší nároky, a tím tak zvyšovat její kvalitu - o to Havlíček usiloval. Usiloval také o to, zvyšovat nároky na českou kritiku, která v té době značně zaostávala. Literární kritika té doby se spojovala pouze s recenzováním právě vyšlých děl a opěvováním české literární tvorby (více však s ohledem na kvantitu než na kvalitu). Zabýval se pečlivým studiem německého básníka, kritika, spisovatele a filozofa Gottholda Ephraima Lessinga, na jehož základě směřoval k vybudování funkční české literární kritiky. Sepsal významnou kritickou stať Kapitola o kritice, ve které přímo z Lessinga vychází.

Havlíček se komplexně zamýšlel nad posudky a pojetím stavby literárních děl vzhledem k funkci. V literatuře oceňoval jednotu myšlenek. Upřednostňoval ztvárnění názorů, které korespondují s praxí a životními zkušenostmi autora a které by měly být pro spisovatele předlohou a inspirací k tvorbě uměleckých obrazů. Snažil se o zvyšování požadavků na spisovatele a současně s tím požadoval jejich odpovědnost ke společnosti. Pociťoval potřebu, aby básník žil tak, jak to hlásá ve svých dílech. Zároveň aby i ctil to, co hlásá ve své tvorbě.

Nepřímo vyzýval autory, aby přestali být „*snilky*“, ³⁹ zahleděnými jen do vlastních pocitů a myšlenek, aby se světu otevřeli a se svými niternými pocity aktivně vstoupili do reality všedního dne. Tímto svým postojem a moderními názory vnesl Havlíček do české literatury nový, neotřelý pohled, opírající se o poznání a zkušenosti autora. Povedlo se mu předznamenat v naší literární kritice estetiku realistickou, ač ještě s jistými znaky racionalismu osvícenského. Karel Havlíček Borovský znamenal doslova historický obrat a novou etapu vývoje české literární kritiky. Odvaha nebát se vyslovit pravdu ho vedla k realizaci novodobých názorů na literární kritiku. Důkazem je například jeho vystoupení s velice otevřenou kritikou

³⁸ Pozn. : V této podkapitole jsem čerpala z: HAMAN, A. : *Nástin dějin české literární kritiky*, Jihočany: H&H, 2000, s. 33-34.

³⁹ Tamtéž, s. 34.

Tylova románu *Poslední Čech*.⁴⁰ Napsal také obsáhlou kritiku na známé Národní báčorky a pověsti od Boženy Němcové.⁴¹ Ovšem Havlíček nebyl sám, kdo kritizoval dosavadní stav naší literatury. Byl to i Karel Sabina a jiní radikální demokraté, kteří později v pojetí realistické literatury došli mnohem dál než Havlíček, ale způsob, jakým to Havlíček učinil, byl v tehdejší době jedinečný, a z toho důvodu i bezpochyby mimořádně významný.

Ve svých statích nejednou dokázal, že není pouze kritikem negujícím, ale také velmi často oceňujícím umělecké kvality literárního díla. Jeho kritiky mají ráz polemik a usilují o nové metody kritické práce. Uvažoval nad tím, jaká musí být česká literatura, aby prospívala národu. Měl zájem o lidovou formu, avšak připomínal, že by se nemělo nikdy zapomínat na záměr směřující k vyšším cílům obsahů. Zastával názor, že do literatury je třeba vložit skutečný život. To vše vedlo ke změně chápání úkolů a pojetí literární kritiky.

Iniciátor literární revoluce – i to byl Karel Havlíček Borovský. Své myšlenky ubíral k reálným zájmům lidových čtenářů. Jeho postoje a přístupy k literatuře i k literárnímu životu otevřely nové pohledy na literaturu i na kritické myšlení té doby. Zahájil novou etapu v samém vývoji literární kritiky. Velmi často poukazoval na přemíru předstíraného vlastenectví, jež bylo jakýmsi trendem tehdejší společnosti. Tuto svoji myšlenku vyhroutil Havlíček již ve zmiňované kritice Tylova románu *Poslední Čech*, kde apeluje nejen na všechny umělce známým výrokem: *„Byl by již čas, aby nám to naše vlastenčení ráčilo konečně z úst vjeti do rukou a do těl, abychom totiž více z lásky pro svůj národ jednali, než o té lásce mluvili; pro samé povzbuzení k vlastenectví zapomínáme na vzdělávání národů.“*⁴²

Havlíčkovy mnohé myšlenky nepozbyly platnosti ani dnes. Význam jeho činnosti v oblasti literární kritiky spočívá především v jeho kritických projevech, ve kterých zmiňuje svůj pohled na literaturu a celý kulturní život. Jeho činnost vyzdvihuje například JOSEF DURDÍK (1874),⁴³ který ve svém výboru oceňuje Havlíčkovu kritickou tvorbu pro dostatečnou přísnost a důslednost.

⁴⁰ Pozn. : Kritika byla prvně uveřejněna v časopisu *Česká včela*, 1. a 4. 7. 1845, s. 211 – 212 a 215 – 216.

⁴¹ Pozn. : Kritika byla prvně uveřejněna v časopisu *Česká včela*, 5. 8. 1845, str. 251 – 252.

⁴² HAVLÍČEK BOROVSKÝ, K. : *O literatuře*, Praha : Československý spisovatel, 1955, s. 42.

⁴³ DURDÍK, J. : *Kritika – výbor úvah: o zjevech literárních a uměleckých*, Praha : Urbánek 1874, s. 358.

4 VLASTNÍ STUDIUM STATÍ

4.1 Slovo o kritice⁴⁴

„Kritika musí v každé literatuře své místo míti, kde té není, tam bychom posaváde i nadarmo vyššího literárního života hledali.“⁴⁵ Těmito slovy začíná stať Josefa Krasoslava Chmelenského Slovo o kritice, kterou zveřejnil roku 1837 v ČČM. Teoretická stať nese několik základních myšlenek, rad a doporučení, kterými by se měl správný literární kritik řídit a která by měl při své kritické činnosti ctít.

Mezi základní body, které Chmelenský ve své studii formuloval a kterým se následně budu v této kapitole obšírněji věnovat, patří:

- 1) kritický soud by měl být pravdivý, důkladný, objektivní, měl by chválit, co je hodno chvály, co zasluhuje hanu, mělo by se kárat;
- 2) kritické práce by měly obsahovat vhodné rady a doporučení na opravu spisů;
- 3) kritický soud se má dotýkat věci - ne osoby, která posuzované dílo vytvořila;
- 4) posouzení má zohledňovat materii i formu díla;
- 5) kritická práce by měla být podepsána pravým jménem posuzovatele.

Východiskem Chmelenského pohledu na literární kritiku je poznání, že kritika v sobě uzavírá soud o uměleckém předmětu s ohledem na jeho vnitřní i vnější cenu. Úvodní pasáž Chmelenský věnuje problematickému období, kdy chvála v české literatuře byla skoro samozřejmostí. Toto období trefně nazývá dobou tzv. „*strejčkování a tetičkování*“,⁴⁶ kdy se mělo za to, že vše, co z tiskáren vyjde ven, se musí chválit. Každý se ihned nazýval spisovatelem, vůbec však nezáleželo na tom, co napsal. Kdo se kde projevil svou láskou k mateřskému jazyku, nazýval se ihned vlastencem, a tak se slova spisovatel a vlastenec stala takřka synonymy. Chmelenský se však domníval, že česká literatura nepotřebuje mnoho ledajakých spisovatelů, ale potřebuje takové spisovatele, díky kterým si česká tvorba získá uznání a vážnosti ve světě.

⁴⁴ Pozn. : V této podkapitole jsem čerpala z: BURIÁNEK, F. : *Čítanka české literární kritiky / uspořádal a uvádí František Buriánek*; Praha: Československý spisovatel, 1974, s. 39-47.

⁴⁵ Tamtéž, s. 41.

⁴⁶ Tamtéž, s. 41.

Optimisticky poukazuje na mnohou zdařilou tvorbu, kterou lze v české literární produkci nalézt, a také na to, že si mnozí postavení a možnosti národní literatury vůbec neuvědomují. Vyzývá proto k zaměření se pouze na kvalitní literární díla. Za účelem tříbení české literární tvorby navrhuje, aby se zvolna počalo odstraňovat to, co je prostřední, a aby se ihned vymýtilo to, co je v literatuře špatné. Chmelenský zdůrazňuje, že toho lze docílit i pomocí moudré a opatrné kritiky, která bude rozebírat nejen materiální stránku textu čili předmět textu, o kterém spisovatel pojednával, ale také formu, a to ze všech zřetelů - esteticky, logicky, gramaticky atd. Chmelenský dále uvádí, že rozebírání daného díla musí být vždy prováděno pravdivě, důkladně a obšírně. Chválit se má, co chválu zasluhuje, naopak co zasluhuje hanu, mělo by se kárat. Chyby by však neměly být pouze vytýkány, ale pokud je to možné, kritik by měl vždy i navrhopvat, jak se jich vyvarovat a napravit je. Z toho vyplývá, že účelem kritiky je případně i poučit tvůrce posuzovaného díla a ukázat mu lepší cestu, kterou by se mohl příště ubírat. Pokud je však dílo hodné chvály, nemělo by se jí přehánět. Chmelenský se domnívá, že nejpřísnější kritika nikdy nemůže uškodit, naopak předčasná a nadměrná chvála může snadno u mnohých umělců pokazit charakter, proto doporučuje, aby mladší spisovatel byl podroben ostřejší kritice. Bude to pro něj velmi záslužná zkouška. Posouzení by mělo pocházet z vědeckého a jasného soudu vždy s odrazem k podstatě probíraného předmětu. Posuzovatel by měl být skromný a měl by si uvědomovat, jak své kárání či pochvalu podá, aby pak nebyl přirovnáván ke kdejakému sudílkovi, jelikož tomu bývá skromnost s ctností cizí. Chmelenský očekává, že takovéto rozbory by měly být tvorbou *muže*⁴⁷ všestranně vzdělaného s vytříbeným citem pro krásno. V pasáži dále uvádí, že by považoval za drzost, kdyby se ke kritice odhodlal někdo patřičně nevzdělaný.

Pole kritiky je velmi široké a rozmanité, jako jsou i jiné umělecké činnosti. Z toho důvodu jsou tvořeny i různé způsoby kritiky - historická, filosofická, technická, umělecká, filologická atd. Z třídění tedy plyne nemožnost, aby se jeden člověk s ohledem na možnosti jeho znalostí zajímal o všechny předměty. Měl by psát jen o tom, čemu výhradně rozumí, pak je snadné rozpoznat rozdíl mezi „(...) kritikem, čili posuzovatelem uměleckým od sudílka, že první jen o věcech píše, kterýmžto dokonale

⁴⁷ BURIÁNEK, F. : *Čítanka české literární kritiky / uspořádal a uvádí František Buriánek*; Praha : Československý spisovatel, 1974, s. 43.

*rozumí, druhý naopak o všem žvaní. Z této příčiny jest pronešení první vždy posouzení nebo soud; druhého slova, nemajíce objektivního základu a nevyplývající z objektivního základu a zdání, a vtom buď samá chvála, anebo, což se ještě častěji stává, samá hana“.*⁴⁸

Dalším kritériem dobré kritiky je, že pravý posuzovatel (pokud tedy není jen pouhým sudílkem) se nemusí sám před sebou stydět, když se pod svoji kritiku podepíše pravým vlastním jménem, jelikož si je vědom své poctivosti a spravedlnosti při možném sporu. Pravý posuzovatel by měl také mluvit vždy jen o posuzované věci - nikdy o své osobě. Přesně naopak to dělá již zmiňovaný sudílek, často také nazývaný kritikaster, který se rád schovává za cizí jména. Nejlépe však pro něj pod šifrou. Jediný jeho cíl je buď nadměru pochlebovat, nebo usilovat o pokažení dobré pověsti pisatele. Dalším důvodem sudílkovy tvorby také může být to, že se cítí spisem autora uražen, proto má potřebu nesouhlasně reagovat, nebo dokonce proti textu autora nenamítá vůbec nic, avšak proti jeho osobě všechno. Cestou jeho neadekvátní kritiky tak vede svůj osobní boj.

Jakým způsobem kritiku psát? I to je jedna z otázek, kterou si Chmelenský ve své stati pokládá. Každá literatura má svůj vlastní ráz a charakter, nejinak je tomu i u kritiky. Jelikož se neustále vyvíjí sama literatura, vyvíjí se i kritika, proto způsob sepisování kritik není možné jednoznačně určit. Co však může být při sepisování kritik určeno, jsou výše zmíněná pravidla, kterými by se měli posuzovatelé řídit.

V závěru své studie Chmelenský připouští, že i ten nejvzdělanější a nejzkušenější kritik se může někdy mýlit. Proto by měl mít každý právo posudek dále posuzovat. I pro toto další posouzení je však důležité dodržovat jistá pravidla.

Pravidla pro tzv. antikritiku uvádí Chmelenský čtyři:

1) každý má mít právo na antikritiku. Každý má právo posudek dále posuzovat. Antikritiku může podat každý, kdo má proti kritice podstatné příčiny, kdo je schopný jednat pro pravdu a ku prospěchu samé literatury;

⁴⁸ BURIÁNEK, F. : *Čítanka české literární kritiky / uspořádal a uvádí František Buriánek*; Praha : Československý spisovatel, 1974, s. 43.

- 2) přesné způsoby antikritiky nelze předepsat, proto ať se řídí stejným způsobem antikritika, kterým byla napsána kritika (včetně toho, že i antikritika se nemá dotýkat osoby, ale pouze kritiky);
- 3) pokud kritika bude sepsána v souladu s výše stanovenými pravidly, není třeba se proti ní ozývat antikritikou;
- 4) kde vyšla kritika, ať má místo i antikritika, jedině tímto způsobem může být užitečná. Antikritika by měla mít své pevné místo i v časopisech, aby tím ukázaly, že jsou nestranné.

Pomocí těchto pravidel Chmelenský v první teoretické stati Slovo o kritice usiloval o to, aby české spisy získaly své vážnosti, vzbudily pozornost u zahraničních literátů, vyhnuly se zbytečné zlobě druhých, aby došlo k všestranné spokojenosti a pochopení. Požadoval kritiku přísnou, esteticky náročnou a moudrou. Svoji stať uzavírá myšlenkou: *„Kdo se jednou věcí jakékoli obětuješ, obětuj se jí s celým srdcem – polovičatostí nikde a nikdy vhod nepřijdeme.“*⁴⁹

⁴⁹ BURIÁNEK, F. : *Čítanka české literární kritiky / uspořádal a uvádí František Buriánek*; Praha : Československý spisovatel, 1974, s. 47.

4.2 Kapitola o kritice ⁵⁰

Stat' Kapitola o kritice, která vyšla v literární příloze Pražských novin Česká včela roku 1846, se stala základním kamenem k vybudování české literární kritiky. Karel Havlíček Borovský při sepisování své stati přímo vycházel ze studií Gottholda Ephraima Lessinga, významného německého literárního kritika. První díl uveřejnil Karel Havlíček v časopisu Česká včela 27. ledna a 13. a 17. února v číslech 13 a 14. Po necelém roce svoji stat' dokončil a zveřejnil dne 29. prosince 1846.

Havlíček není autorem ucelené literárně kritické metody, pouze velmi kvalitně upozorňuje na systém zásad kritiky. Dává do popředí jazyk a styl kompozice, požaduje novost a důkladnost. Nebojí se odvážně kritizovat uznávané umělce, pranýřuje tehdejší velmi populární plané vlastenectví. Základem jeho výtek se stává nedostatek realismu, divadelnost pro efekt, povrchnost a nedůslednost. Zmiňuje několik důležitých bodů, které by měl případný posuzovatel ctít a na které by během své kritické práce neměl zapomínat.

Havlíček v Kapitole o kritice formuluje čtyři základní zásady, které zní:

- 1) zdůvodněn musí být každý kritický soud;
- 2) kritika je soud, který může být záporný, avšak i kladný;
- 3) kritikova práce je mnohdy obtížnější než publicistika
- 4) literární kritik nemusí být spisovatelem, aby mohl o literatuře psát.

V úvodu své studie Havlíček upozorňuje na problematiku vlastenectví, která je úzce spjata takřka s celou tehdejší literární produkcí. Doslova upozorňuje na „(...) mrzutou pravdu, že je v Čechách (také na Moravě a na Slovensku) z dopuštění božího každý spisovatel také zároveň vlastenec: a tato bytost vlastenecká jest v něm s bytostí spisovatelskou nerozdílně spojená“.⁵¹ A zároveň že každý vlastenec je spisovatelem „(...) a vlastencem může být v Čechách každý tvor, rozumný

⁵⁰ Pozn. : V této podkapitole jsem čerpala z: HAVLÍČEK BOROVSKÝ, K. : *O literatuře*, Praha : Československý spisovatel, 1955, s. 22-42.

⁵¹ HAVLÍČEK BOROVSKÝ, K. : *O literatuře*, Praha : Československý spisovatel, 1955, s. 22.

nebo nerozumný, jen když písně české zpívá, z korbeličku si nalívá, přitom nezná větší slast nežli milovat vlast".⁵² S touto myšlenkou je spojena problematika následné kritiky literárního díla, neboť Havlíček upozorňuje, že „(...) spisovatel je také vlastenec, a proto je v jeho osobě uražena sama vlast“.⁵³

Dalším bodem zásad literární kritiky je, že kritik sám nemusí umět kritizované dílo lépe napsat. Zde Havlíček vychází přímo se studií Lessinga, který radil, aby se posuzovatelé, kteří pronášejí úsudky o vadách spisů, vyvarovali doporučením, jak by autoři mohli odstranit a napravit zmíněné vady - není to totiž povinností, ani to není potřeba. Havlíček se domníval, že člověk, který neumí sepsat ani jeden verš, může přesto cítit, že verše, které čte, jsou nemotorné. Zdůrazňoval také, že je možné setkat se s kritikou, kteří píšou pouze recenze. Přesto zaujímají velmi důležité a čestné místo v dějinách literatury. Havlíček tvrdil, že napsat dobrou kritiku je obtížnější než jiný literární článek. To tehdy uznávala i Matice česká s ČČM, neboť se tehdy rozhodl, že kritiky bude dvojnásobně honorovat.

Ve svých zásadách Havlíček uvádí, že „(...) nedovede každý hanět a posuzovat, aby když nerozumí dané věci, svoji hanou více nezhanobil sám sebe“.⁵⁴ Připomíná, že kritika není pouhá hana, nýbrž je to posouzení. A při posouzení se může chválit i hanět. Avšak pouhá hana nemůže mít v kritice místo. Pokud tomu tak je, nemůže to být ale jinak, než když je pod úsudkem podepsáno jméno známé a uznávané. Ale pouhý úsudek bez důvodů, byť od nejslavnějšího autora, nemůže být kritikou. Někdo se také může domnívat, že dobrá kniha kritiku nepotřebuje a špatná kniha stejně bude zapomenuta. Ani s tím Havlíček nesouhlasil.

V další pasáži se Havlíček zabývá tím, že každé dílo má svého autora, autor má obvykle mnoho přátel, z nichž může někoho požádat, aby do časopisu napsal něco o jeho knize, „(...) neboť každá kniha musí si, jak na svět přijde, některý časopis vzít za kmotra, chce-li šťastně životem kráčet“.⁵⁵ Takový požádaný kritik už předem ví, jak má o knize psát. To však nemá prazádnou cenu především v kritickém ohledu. Po takovém posudku pak čtenář ví o knize ještě méně, než zprvu věděl. Havlíček radí, aby se někteří

⁵² HAVLÍČEK BOROVSÝ, K. : *O literatuře*, Praha : Československý spisovatel, 1955, s. 22.

⁵³ Tamtéž, s. 22.

⁵⁴ Tamtéž, s. 24.

⁵⁵ Tamtéž, s. 30.

autoři raději pozdrželi vychvalování svého spisu a aby nepsali mámvivé titulky na své knihy. Pokud by tak neučinili, mohli by pak z druhé strany očekávat i nemilou pravdu, kterou by mohl někdo chtít o jejich spisech pronést z toho důvodu, aby se jiní také nenapálili. Tolerovat se také dle Havlíčka má, když se autor pod svoji kritiku vůbec nepodepíše. Jelikož nezáleží na tom, od koho úsudek pochází. Zmíněný úsudek ručí sám za sebe, a proto nepotřebuje podpisu známého jména. Pokud se něco kritice namítá, má to být vždy proti tomu, co v ní stojí - ne proti autorovi spisu.

Havlíček ve své stati dělí kritiku na dvě zcela rozdílné a polovice – kritiku uměleckých výtvorů a kritiku děl naukových a vědeckých. Definuje vědu každou, filozofii vyjímajíc, která mezi vědy nenáleží. Vědu zde bere v širším smyslu než obvykle. Nevylučuje prostonárodní spisy a staví vědu naproti umění. Zdůrazňuje, že kritizovat vědu může jen ten, kdo o ní něco ví, jelikož v opačném případě by kritik mohl svoji nevědomost rychle objevit. Zcela jinak si stojí kritika děl uměleckých. Havlíček definuje, že umělecká díla se vyznačují neomezeností, nespoutaností, svobodou a nesou v sobě jistý znak nepochopitelnosti. Z tohoto pojetí vyplývá, že pravidel pro tvorbu uměleckých děl je mnoho, ač se může zdát, že nejsou žádná. Nedají se však vtěsnat do jednoho návodu a instrukce. Havlíček upozorňuje, že umělci si v právu stěžují na „úzkoprsost, jednostrannost, školáctví atd. svých kritiků“.⁵⁶ Mnohý „(...) kritik znaje sám jen několik pravidélek, pokládá touto svou zásobu za úplný kodex, a nemaje tušení o neskončenosti umění, hotov jest všude kacéřovati, kde se umělec jeho (kritikových) pravidel neřídil“.⁵⁷

Havlíček také klade velký důraz na tendenčnost literatury - tedy na schopnost umění reagovat na aktuální problémy společnosti. Mnozí si dle něj ani neuvědomují základní poslání poezie, tedy že je na světě především proto, aby se líbila lidem. „Něco v lidské přirozenosti věčně se opakuje a vždy stejné zůstává, něco se mění: něco se tedy vždy líbí, a něco jen časem.“⁵⁸ Havlíček připomíná, že poezie musí mít nějaký smysl, cíl a směr, ale že to však ještě není tendencí. Připomíná, že špatná poezie i s tou nejlepší tendencí se nikdy nemůže nazývat tendenční poezií. Literární kritika není vše, co se o nějakém básnickém díle napíše, ani posouzení se nemůže nazývat kritikou.

⁵⁶ HAVLÍČEK BOROVSÝ, K. : *O literatuře*, Praha: Československý spisovatel, 1955, s. 28.

⁵⁷ Tamtéž, s. 28.

⁵⁸ Tamtéž, s. 29.

Posouzení je kritikou, ale jen pokud je dílo probráno důkladně z celé umělecké stránky. Nesmí se také zapomenout, že v básnickém díle je možné najít i jiné stránky než umělecké, které mohou být důležitějšími i vhodnějšími pro posouzení.

Významnou částí pojednání je také pasáž kritizující pojmy genius a talent, „(...) které i v nejlepším smyslu pronešené nic nevyznamávají a kromě toho truchlivého neštěstí mají, že se skoro nikdy v rozumném smyslu nevyslovují“.⁵⁹ Zabývá se také pojmy kritika švihácká a literární pytlák. Za kritiky švihácké má Havlíček takové kritiky, kteří nemají v úmyslu objektivně představit spis, na který píšou kritiku, ale chtějí ve skutečnosti představit jen sami sebe. Snaží se o sobě napsat co nejvíce takovým způsobem, že ve výsledku se jedná o velmi zajímavý a vtipný spis, ale nejedná se o kritiku. Literárního pytláka je dle Havlíčka velmi složité vystopovat, neboť je velmi těžké určit hranice mezi tím, co je původní a co bylo napodobeno. „Co umíme, naučili jsme se od někoho, a udati hranici mezi napodobňováním a původním tvořením zůstane věčně nemožno.“⁶⁰ I ti nejznamenitější umělci často použili myšlenek někoho jiného, přesto v praktickém životě snadno rozeznáme, co nese tu pravou literární zásluhu a co je pouhá kopie.

⁵⁹ HAVLÍČEK BOROVSKÝ, K. : *O literatuře*, Praha: Československý spisovatel, 1955, s. 26.

⁶⁰ Tamtéž, s. 31.

5 POROVNÁNÍ NÁZORŮ NA LITERÁRNÍ KRITIKU

Josef Krasoslav Chmelenský i Karel Havlíček Borovský byli bezesporu velmi významní a důležití literární kritici, kteří položili cenný stavební kámen pro ustanovení formální stránky české kritiky. Díky svým studiím nabídli nový směr v pojetí a chápání literární kritiky vůbec.

V úvodu práce jsem se již zmínila o tom, že oba kritici působili ve zcela odlišném dobovém kontextu. Chmelenský je kritikem preromantickým, jeho kritické práce se datují do doby, kdy do české literatury začal vstupovat romantismus. Oproti tomu Havlíček formoval svůj pohled na kritiku v době, kdy byl romantismus u nás již na ústupu. Nastávalo období přechodu od romantismu k realismu. V této době také začíná Havlíčkova tvůrčí fáze publicistická až pragmatická. Mezi Chmelenským a Havlíčkem leží tedy celé období romantismu, proto se domnívám, že v pojetí jejich názorů na literární kritiku bude jen málo společného.

Jakým způsobem by se literární kritika měla psát, čím by se měla zabývat, co by měla zohledňovat, kdo může být literárním kritikem? Těmito a mnoha dalšími otázkami se Chmelenský a Havlíček ve svých statích o kritice poměrně podrobně zabývají. Hledají na ně odpovědi a snaží se podstatu literární kritiky přiblížit nejen jejich tvůrcům, ale i čtenářům. Otázky týkající se procesu tvorby literární kritiky jsou u obou autorů v podstatě stejné, avšak odpovědi se mnohdy liší, proto porovnání názorů s ohledem na zjištěné skutečnosti budu provádět typologicky v níže uvedených bodech. Nejprve se budu zabývat rozdílnými zásadami v jejich pojetí, následně zohledním přístupy shodné.

5.1 Rozdílné přístupy v pojetí literární kritiky

a) Rady a doporučení na opravu spisů

Chmelenský upřednostňuje u kritiky zmiňovat rady a doporučení, kterými by se bylo možno vyvarovat chyb. Doporučuje uvádět způsoby, jakými dílo upravit a zdokonalit. Domnívá se, že pomocí těchto rad lze tvůrce nejen efektivně poučit, ale ukázat jim i novou, lepší cestu. Havlíček zaujímá opačný postoj. Zastává myšlenku, že rad a doporučení není vůbec potřeba, že by se tohoto přístupu kritici měli vyvarovat, neboť je potřebné si uvědomit, že podmínkou kritikovy tvůrčí práce není umět dílo lépe napsat, ale především dobře posoudit.

b) Uvedení kritikova vlastního jména kritika

Chmelenský u sepsaných kritik vyžaduje uvádět vlastní jméno kritika. Vnímá to jako záruku toho, že kritiku napsal pravý posuzovatel, který si je vědom dobře odvedené práce, za kterou se nemusí nikterak stydět. Oproti tomu Havlíček zastává názor, že dobrá kritika jména autora nepotřebuje, jelikož nezáleží na tom, od koho úsudek pochází. Úsudek by měl svojí kvalitou ručit sám za sebe.

c) Předmětem kritiky mají být pouze spisy dobré

Předmětem kritiky by dle Chmelenského pojetí měly být pouze spisy dobré, ještě připouští spisy prostřední. Měly by to být takové spisy, které se zabývají novými záležitostmi. Špatnými spisy by se kritici vůbec zabývat neměli. Jak ale může kritik předem poznat, zda je dílo dobré či špatné? Havlíček již takto radikální přístup k literární kritice nemá. Kritiku považuje především jako vhodný prostředek pro přiblížení a pochopení díla čtenáři.

d) Estetické cítění

Rozdílné postoje estetického citění jsou velmi patrné na Chmelenského a Havlíčkově kritické tvorbě. Zejména pak při porovnávání posudků Máchova Máje Josefem Krasoslavem Chmelenským a Tylova románu Poslední Čech Karlem Havlíčkem Borovským. Rozdílné estetické citění je dáno mimo jiné dobovým kontextem, ve kterém se jejich kritická činnost rozvíjela. Chmelenský je kritik působící v době preromantismu až počátcích romantismu, kdežto Havlíček je kritikem konce romantismu a především doby realismu. Chmelenský postrádal vyhraněný estetický vkus a názor, což pramenilo z jeho přechodného postavení jako kritika mezi estetikou klasicistní a preromantickou - tedy mezi programem Jungmannovy školy vysoké literatury, k níž se přikláněl jako člověk velmi vzdělaný, a mezi literaturou s cíli národně sjednocujícími.

Požadavek literatury národně sjednocující si Chmelenský uvědomoval zejména jako milovník dramatické tvorby a zároveň jako kritik divadelní, jelikož divadlo chápal jako výchovně vzdělávací prostředek společnosti. Chmelenský se tedy estetickým citěním pohyboval ve dvou liniích, které mu neumožňovaly ztotožnit se s nástupem estetiky romantické.

Havlíčkově estetické citění jasně korespondovalo s programovým úsilím jeho kritické tvorby. Požadoval, aby se autorům staly předlohou pro umělecké obrazy jejich životní zkušenosti a znalosti světa a aby se umělecký subjekt plně otevřel světu. Vše tak koresponduje s estetikou realistickou, jež je pro Havlíčkovu tvorbu příznačná.

5.2 Shodné přístupy v pojetí literární kritiky

a) Mluvit o věci - ne o osobě

Pravý posuzovatel by měl mluvit pouze o věci, nikdy by neměl hovořit o osobě – tento aspekt literární kritiky považují Chmelenský i Havlíček za velmi důležitý. Oba ve svých statích zmiňují, že posuzovatel se má vyjadřovat výhradně k posuzovanému spisu. Havlíček tuto myšlenku ještě podporuje nedůležitostí znalosti jména posuzovatele sepsaného spisu. Pokud nebudeme znát jméno autora napsaného posudku, nebudeme se ani moci nikterak vyjadřovat k jeho osobě. Chmelenský ve své stati připouští, že i ten nejvzdělanější a nejzkušenější kritik se může někdy mýlit, proto by měl mít i každý právo posudek dále posuzovat. V pasáži o pravidlech antikritiky uvádí, aby se ani antikritika nikdy nedotýká osoby posuzovatele.

b) Kvalitní literární kritika jako prostředek k povznesení české tvorby ve světovém kontextu

Chmelenský svojí kritikou sváděl boj o zkvalitnění národního díla. Soustavně usiloval o to, aby se národní literatura rozvíjela takovým způsobem, aby mohla soutěžit s předními výtvoři ostatních národů. Tento názor přejal z programu Jungmannovy školy. Chmelenský kladl vyšší nároky na uměleckou tvorbu, ale zároveň neztracoval zábavnou lidovou literaturu, u které chtěl také přispět k jejímu zdokonalení. Poukazoval na to, že zdařilou, opatrnou a moudrou kritikou lze tříbit českou literární tvorbu. Vyzdvihovat kvalitní díla a postupně zatracovat díla prostřední a špatná - to vše bylo v souladu s Chmelenského programem národního kulturního povznesení a vzdělání. I Havlíček měl snahy vedoucí k lepšímu postavení české tvorby ve světě. Svojí kritickou činností usiloval o to, aby česká tvorba měla nejen lepší postavení ve společnosti, ale aby byla i společností prospěšnější.

c) Nejen posuzování kladů, ale i záporů; pravdivost a důkladnost

Kritika zabývající se vnitřní (uměleckou) i vnější (v tomto pojetí společenskou hodnotou) stránkou díla se dle Chmelenského nemůže vyhnout chvále ani haně. Ve stati Slovo o kritice zmiňuje, že pokud je dílo hodné chvály, má být chváleno, ale pokud má dílo nedostatky, má být v kritice uvedena i hana. Tento názor zastává i Havlíček. V Kapitole o kritice připomíná, že: „(...) není kritika, jak již obyčejně lidi tomu slovu rozuměti chtějí, jenom pouhá hana, nýbrž posouzení, a při posouzení může se chválit i hanět (...).“⁶¹ Z tohoto přístupu vychází i jejich společný požadavek pravdivosti a důkladnosti. Toto kritérium považovali Chmelenský i Havlíček za hlavní potřebu kritiky vůbec.

d) Vzájemné vychvalování a pochlebování

Oba kritici zaujímali negativní postoje k přemíře planého vychvalování spisů. Chmelenský nazývá období vzájemného vychvalování dobou „*strejčkování a tetičkování*“⁶² a Karel Havlíček spisovatelům dokonce radí, aby, „(...) spisy své nevychvalovali, ani od svých přátel vychvalovati nenechali, ba aby se i vychvalných, mnoho příslibujících a mámivých titulů na knihách svých zdržovali. Pokavád ale to neučení, musí se s druhé strany i pravda nemilá o spisech jejich pronést, aby se nikdo – nenapálil“.⁶³

⁶¹ HAVLÍČEK BOROVSÝ, K. : *O literatuře*, Praha : Československý spisovatel, 1955, s. 23.

⁶² BURIÁNEK, F. : *Čítanka české literární kritiky / uspořádal a uvádí František Buriánek*; Praha : Československý spisovatel, 1974, s. 41.

⁶³ HAVLÍČEK BOROVSÝ, K. : *O literatuře*, Praha : Československý spisovatel, 1955, s. 24.

6 APLIKACE NÁZORŮ V KONKRÉTNÍ KRITICKÉ ČINNOSTI

6.1 Chmelenského kritika Máchova Máje⁶⁴

Chmelenský uveřejnil svoji kritiku Máchova Máje v ČČM v 10. ročníku z roku 1836 na stránkách 382 a 383. K tehdy právě vydané básni se vyjádřil poměrně stručně. V úvodu zmiňuje, že Máj pana Máchy vůbec posuzovat nechce, neboť se domnívá, že tato báseň ještě pro kritiku ani nedospěla, a že o Máchovi promluví, až dá čtenářům lepší příležitost. Chmelenský si byl vědom vynikajících spisovatelských kvalit Karla Hynka Máchy, ale Máj ho, jak zmiňuje v ČČM, doslova urážel. Chmelenského jemné estetické cítění mu nedovolovalo pochopit, proč Mácha do tak krásných obrazů přírody vsazuje hrůzný obraz oběšence a nepoeticky padlého anděla. Proč noblesní lesk obrazů a krásnou vůni květin přebíjí puchem a vyzáblostí zkaženého lotra a ohavným kolem šibenice.

Ač Chmelenský nechtěl nikterak obšírně posuzovat Máchův Máj, soustředil možná nevědomky do svého kritického článku velké množství myšlenek, které o rok později zpracoval ve statí Slovo o kritice. Odmítavý postoj k Máji, který v něm dílo vyvolávalo, zdůvodnil i přes svoji stručnost s ohledem na formu i materii. Zhodnotil Máchovu poezii z hlediska estetického i logického. Vyzdvihl chvályhodnou krásu a lesk obrazů přírody, které v básni kontrastují s nepoetickými, neestetickými a hrůznými motivy oběšence, padlého anděla i šibeničního kola. Od všech těchto vad, které dle Chmelenského celé dílo zkazilo, s nechutí odvracel oči. Nechtěl se již více k dílu vyjadřovat. Příkře Máj odsoudil. Ve svém posudku Máchovi doporučil, že tyto vady měly být čtenáři zakryty.

⁶⁴ Pozn. : V této podkapitole jsem čerpala z: ČČM, 1836, ročník 10, číslo výtisku 2-3, s. 382 a 383.

Vlivem preromantismu uznával Chmelenský cit jako jistou morální hodnotu, upřednostňoval vznešenost a krásu přírody. Jeho cítění pro krásno a smysl pro životní harmonii mu nedovoloval smířit se s rozvitými romantickými obrazy v Májí. Neměl pochopení pro výrazné motivy trýzněné duše hlavního hrdiny, melancholie, stesku a poprav. Je však nutno připomenout, že přes veškerý odmítavý přístup a pohoršení, které Máj v Chmelenském vzbudil, káral pouze dílo samé - ne jeho autora. Dodržel tak svá pravidla kritiky, avšak ne všechna.

Chmelenský v kritice formuloval několik názorů, které později nekorespondovaly s jeho významnou statí Slovo o kritice. Při četbě Chmelenského teoretické kritické práce a posudku na Máchovu báseň vyvstává několik formálních nesrovnalostí. Tyto nesrovnalosti nezůstaly bez reakcí ostatních kritiků, spisovatelů a historiků. Staly se podnětem k sepsání několika recenzí. O této problematice více pojednám v kapitole 7.2.

6.2 Havlíčkova kritika Tylova románu *Poslední Čech*⁶⁵

V úvodní části se Havlíček zabývá problematikou vlasteneckého vychvalování všech spisů, které byly tištěny s jediným cílem – snahou o povznesení národní kultury, aby národ sám sobě dokázal, že si nestojí ve světě špatně. Tímto směrem se mnozí pisatelé počali ubírat a mnohdy zapomínali důkladněji se zaobírat formou a obsahem svých děl. Přesto vše fungovalo mezi některými posuzovateli vyšších spisů jakési vlastenecké kliše, které ruku v ruce s myšlenkou vyšších cílů národní kultury spisy přehnaně vychvalovalo, neboť to bylo v zájmu vlastenecké věci. Jako varovný a odstrašující příklad Havlíček uvádí německou literární tvorbu, která byla zasažena tzv. „*knihmanií*“,⁶⁶ tedy obdobnou literárně-tvůrčí explozí, která jen v menším měřítku zasáhla i Čechy a kterou je třeba u nás okamžitě zastavit. Havlíček si uvědomoval, že česká literatura nepotřebuje mnoho ledajakých spisů, které se jen moudře tváří, pranic neříkají, a přesto jsou vychvalovány až do nebes. Ve své úvaze apeluje na spisovatele: „*(...) nepišme tedy pouze proto, aby nám přibývalo knih, hledme každou knihou důkladně zakrýti nějakou mezeru v naší literatuře, povznesme se každým spisem o stupeň výše k dokonalosti a k vážnosti u cizozemců.*“⁶⁷

V následující pasáži své kritiky Havlíček požaduje, aby spisovatelé vycházeli při své tvůrčí činnosti z vlastních zkušeností a z toho, co se naučili a prožili, aby byl „*každý výtvor pěkné literatury novým, důkladně a umělecky provedeným celkem*“.⁶⁸ Tento požadavek naprosto koresponduje s Havlíčkovým realistickým smýšlením, avšak nekoresponduje s koncepcí Tylova románu. Havlíček ve svém posudku velmi

⁶⁵ Pozn. : V této podkapitole jsem čerpala z : HAVLÍČEK BOROVSÝ, K. : *O literatuře*, Praha : Československý spisovatel, 1955.

⁶⁶ HAVLÍČEK BOROVSÝ, K. : *O literatuře*, Praha : Československý spisovatel, 1955, s. 40.

⁶⁷ Tamtéž, s. 40.

⁶⁸ Tamtéž, s. 41.

lituje, že Tyl, jakožto výtečný vypravěč, nevytlačil většího úsilí, aby reálnějších obrazů, které román postrádá, dosáhl.

V románu postrádá Havlíček i novost. Domnívá se, že se v textu objevují již otřepané motivy a obrazy, které sice čtenáře neurazí, ale ani nikterak nepřekvapí. V Posledním Čechovi dle Havlíčka vystupuje i mnoho postav s osudy již známými z mnohých jiných děl, stejně tak jsou v něm zápletky a motivy, které byly také již hojně používány.

Mnohým čtenářům také neunikne častá nejednotnost a nedůslednost jednání, které se v textu objevují. Havlíček románu vytýká například přílišnou nedůslednost v pasážích týkajících se české aristokracie. Poukazuje na nereálné chování šlechty, které bylo sepsáno zřejmě v důsledku malé znalosti jejího života. Nejednotnost a nevhodnost také vidí ve volbě samotného spojení titulu Poslední Čech, který Tyl zvolil s ohledem na efektivitu vhodně, leč v kontextu děje naprosto nepromyšleně. Nereálnost děje a nelogické smýšlení vystupujících postav vidí Havlíček jako hlavní kámen úrazu celého románu. Oproti tomu oceňuje příkladnou čistotu jazyka, kterým je dílo psáno. Neopomíná však zmínit mnohé zbytečnosti, které právě Tylovu příjemnou řeč mnohdy kazí. Na mysli má nadbytečné nereálné okrasné tropy, jejichž cílem bylo zřejmě dokreslit dokonalost okamžiku děje, avšak díky zhuštěnosti a nelogickému užití se staly spíše kontraproduktivními.

Tylově románu Havlíček vyčítá: absenci novosti, vystupování vyumělkovaných a vyfantazírovaných typů lidíček, přecitlivělé vlastenectví, nereálnost a nedůslednost děje – to nekorespondovalo s Havlíčkovým požadavkem literatury vysoce umělecké a zároveň vysoce tendenční (tedy realistické). Naopak oceňuje Tylovo mistrné vypravěčství, sloh a příkladnou čistotu jazyka, jež by se pro mnohé mohla stát vhodnou předlohou. Dále vyzvedá způsob, jakým je podáván děj, aby byla udržena čtenářova zvědavost. Oceňuje, „*s jakou delikátností umí vždy povědít osud jednající osoby, dřív než ona sama ho tuší, což velmi lahodí marnosti lidské, a tudy se líbí*“.⁶⁹ V závěru posudku poukazuje na pravidlo, které později formuluje v Kapitole o kritice – tedy že vytýkané chyby mají být podloženy důkazy a pravdivými tvrzeními, na což Havlíček ve své smělé kritice nezapomněl. Chyby, které vytkl, spravedlivě a věcně zdůvodnil.

⁶⁹ HAVLÍČEK BOROVSKÝ, K. : *O literatuře*, Praha : Československý spisovatel, 1955, s. 46.

7 REAKCE NA KRITIKU

7.1 Reakce na kritiku Josefa Krasoslava Chmelenského

Chmelenského kritický posudek na Máchův *Máj* zaznamenal mnoho reakcí pocházejících ze stran významných českých spisovatelů, kritiků i historiků. Jeho posouzení se stalo objektem mnoha úvah směřujících dle mého názoru ke dvěma základním otázkám – zda se ze strany Chmelenského nejednalo o omyl a z jakého důvodu se k takové kritice uchýlil. Tyto otázky byly řešeny nejvíce na stranách předních českých periodik, avšak ani knižnímu zpracování se nevyhnuly.

O jedné z reakcí na Chmelenského posouzení se mohli dočíst čtenáři Plzeňských listů v roce 1890. Listy v lednovém 9. a 10. čísle otiskly článek, jehož autorem byl ALOIS LISICKÝ, s názvem *Příspěvek k historii Máchova Máje*.⁷⁰ V článku je rozebírán možný důvod Chmelenského motivace k napsání kritiky. Připomíná, že Chmelenský byl v době, kdy svoji kritiku psal, již seznámen s kritikami na *Máj*, které pocházely z per Josefa Kajetána Tyla a Jana Slavomíra Tomíčka,⁷¹ proto nevidí důvod, proč měl ještě do třetice potřebu *Máj* odsoudit. Autor si pokládá otázku, proč tehdy vůbec byla Chmelenského kritika v ČČM přijata, neboť v té době bylo již známo, že Mácha zemřel, a tudíž mohl být takový další posudek považován za již bezvýznamný a bezúčelný. Dále se zmiňuje, že v Chmelenského recenzi vidí pouze jen zkrácenou verzi Tylova a Tomíčkovy posudku. Čtenáři Plzeňských listů se mohou také v článku dočíst, že Chmelenského kritika byla pouhým „jalovým“ posouzením, které pramenilo pouze

⁷⁰ LISICKÝ, A. : *Příspěvek k historii Máchova Máje*, Plzeňské listy, 1890, číslo 9. a 10.

⁷¹ Pozn. : Tomíčkův příspěvek vyšel v České Včele z roku 1836 na straně 181 a Tylův v Květech z roku 1836 na straně 58, 15. přílohy.

z nepochopení posuzovaného spisu, a tak mu bylo doporučeno, aby se napříště zabýval pouze a jen tím, čemu výhradně rozumí. Reakce v časopisu nezůstává ani bez povšimnutí problematiky rozpolcenosti Chmelenského kritiky s jeho formálně ustanovující statí Slovo o kritice. Čtenář se tak dozvídá, že se Chmelenský díky některým svým tezím, které ve stati stanovil, sám odsoudil, jelikož vznikl logický nepoměr mezi tím, co teoreticky doporučil, a tím, co provedl v praxi.⁷²

Ani Národní listy, vycházející v letech 1861 až 1941, nezůstaly s řešením otázky Chmelenského kritiky v ústraní. Touto problematikou se zabývaly ve 27. čísle, 32. ročníku z roku 1892 a v 314. čísle 75. ročníku z roku 1935. Článek z roku 1892 nazvaný *Proti Máchovu Máji. Z dávných bouří literárních*⁷³ pocházel stejně jako článek z Plzeňských listů od Aloise Lisického. Jedná se o text víceméně totožný s předchozím zmiňovaným textem. V článku se objevují celé shodné pasáže, jen úvod a závěr textu se liší. Podstata problematiky je však i s odstupem dvou let zachována.

V 314. čísle z roku 1935 přispívá do Národních listů Miroslav Rutte článkem s výmluvným názvem *Milostný hlas nicoty* s podtitulem *K 125. výročí narozenin K. H. Máchy 16. listopadu 1810*.⁷⁴ Autor se zde věnuje Máchovi jako osobě tvůrčí, snaživé a s nelehkým údělem těžce proti okolní kritice obstát. Zmiňuje Máchovu tvorbu, především tolik významný Máj, včetně okolností, jež vznik díla doprovázely. Rutte se nevyhýbá ani tématu negativní kritiky na báseň a zmiňuje trojici kritiků, kteří mají záporné posudky na svědomí – Tyla, Tomička a Chmelenského. U Chmelenského Rutte připomíná, jakým způsobem celý Máj charakterizoval, jelikož použil vlastní Máchova slova z básně. Listy píše: „Oficiální kritika se odvrátila s rozhořčením od jeho nesmrtelné básně, již Tomiček prohlásil za „škváru, která z vymřelé sopky mezi květiny padla“ a kterou Krasoslav Chmelenský neuznal ani za hodnou kritického rozboru, prohlásiv, že „od oběšence a anjela tak nepoeticky padlého s nechutí oči obrací“ a že

⁷² Pozn. : Chmelenský přirovnal Máchův Máj k „ničemu“. Ve svém posudku dává najevo, že v díle vidí zbytečnost a báseň příkře odsoudil, avšak ve své kritické stati doporučuje, aby se kritici vůbec nezabývali špatnými díly, pouze jen těmi dobrými, ještě připouštěl prostředními.

⁷³ LISICKÝ, A. : *Proti Máchovu Máji. Z dávných bouří literárních*, Národní listy, 1892, ročník 32, číslo 27, s. 1.

⁷⁴ RUTTE., M. : *Milostný hlas nicoty. K 125. výročí narozenin K. H. Máchy 16. listopadu 1810*, Národní listy, 1935, ročník 75, číslo 314, s. 1.

celý Máj lze nejlépe charakterizovat vlastním veršem básníkovým: „Tot, co se nic nazývá.“⁷⁵

Jakub Arbes, český spisovatel, novinář a především májovec, zveřejnil svůj názor v časopisu Světozor, který s přestávkami vycházel od roku 1834. Článek uvedený v 21. čísle z roku 1886 se jmenuje *O významu Máchova Máje v literatuře české. K půlstoleté památce vydání Máchova Máje.*⁷⁶ Autor se v textu primárně věnuje významu, který Máj české literární tvorbě a čtenářům přinesl. Neopomíjí se samozřejmě zmínit o kritice, jež byla na báseň napsána. Doslova v jednom z úvodních odstavců píše: *„Známoť, že v literatuře české není spisu, který by byl po svém vyjití doznal tak bezpříkladného odsouzení, ba nestoudného odkopnutí jako Máj.“⁷⁷* Arbes připomíná, že se Chmelenský nechtěl k Máji ani vyjadřovat, neboť dle jeho názoru báseň ještě pro kritiku nedospěla, a ironicky poznamenává: *„Věru – podivná to báseň, která před půl stoletím nezasluhovala ani býti skritisována, recte strhánu, a po půl věku posud ještě jest čtena a zajisté známější nežli všechny kritiky a vůbec všechny plody Chmelenského dohromady!“⁷⁸* Arbes uznává, že Chmelenský ocenil Máchův básnický talent, ale jinak pro jeho kritiku nemá pochopení. Domnívá se, že Chmelenského kritika Máchovu báseň neurážela natolik, jako ji urážel sám Chmelenský, který nebyl v té době kritickou tvůrčí prací dostatečně zkušený a pro tvorbu takového hodnocení zralý.

⁷⁵ RUTTE., M. : *Milostný hlas nicoty. K 125. výročí narozenin K. H. Máchy 16. listopadu 1810*, Národní listy, 1935, ročník 75, číslo 314, s. 1.

⁷⁶ ARBES, J. : *O významu Máchova Máje v literatuře české. K půlstoleté památce vydání Máchova Máje*, Světozor 1886, ročník 20, číslo 21, s. 325.

⁷⁷ Tamtéž, s. 325.

⁷⁸ Tamtéž, s. 326.

7.2 Reakce na kritiku Karla Havlíčka Borovského

Reakce na Havlíčkovu kritiku byly mnohé. Jeho recenze na Tylův román způsobila v poměrně klidných vodách českého kulturního života velké pozdvižení. Bezprostředně po zveřejnění Havlíčkova článku se začaly nejen v Praze, ale i na jiných místech v Čechách tvořit dva kulturní tábory – jedni byli sympatizanti Havlíčkovými, druhí Tylovými. Je známo mnoho významných osob, jež stály na jednom, či druhém břehu polemiky. Například Josef Němec, manžel Boženy Němcové, patřil se svou rodinou k tzv. tylovcům. To je velmi zajímavé v tom, že Božena Němcová byla hojnou přispěvatelkou České včely, a to i poté, co se stal Havlíček redaktorem Pražských novin.

Havlíček v červenci roku 1845 v dopise Františce Weidenhoffrové píše, že se může těšit na jeho texty v České Včele a že hned v prvním čísle si může přečíst o velmi zajímavých bojích mezi českými spisovateli. Havlíček naráží na svoji recenzi Tylova románu *Poslední Čech*. V dopise dále upřesňuje, že kritika, která vyjde na konci prvního a druhého listu České Včely, pochází od něj a že alespoň nyní jeho milá uvidí, jakým způsobem umí dobře hubovat. Dále zmiňuje, že jeho vztahy s Josefem Kajetánem Tylem jsou na dobré úrovni, takřka denně se vídají, a proto si mohou říci pravdu, kterou cítí.⁷⁹

Smělá a sebevědomá kritika měla na svědomí mnohé nemilé hádky na stránkách českých časopisů i debaty mezi tábory tylovců a havlíčkovců v pražských kavárnách. Dalo by se říct, že Havlíček byl na svoji kritiku pyšný. Byl hrdý, že se mu povedlo mistrně poukázat na chyby, jichž se dopustil takový velikán, jakým byl právě Tyl. Střet Havlíčka s Tylem byl první významnou polemikou v českém literárním životě, kdy

⁷⁹ HAVLÍČEK BOROVSKÝ, K. : *Korespondence Karla Havlíčka*, ed. Ladislav Quis, Praha : Bursík a Kohout, tiskem Aloise Wiesnera, 1903, s. 287 – 289.

mladý, poměrně nezkušený a neznámý kritik zaútočil na významného a uznávaného autora.

Domnívám se, že Havlíčkovu kritiku lze vykládat třemi možnými způsoby, na které je však zapotřebí nahlížet synteticky, nikoli izolovaně. První způsob možného výkladu je pohled literární, tedy přístup čistě s vědeckým záměrem, kdy se Havlíček pomocí kritiky snažil poukázat na to, že se Tyl zpracováním svého díla odklonil od požadovaného realismu. Pracoval s přílišnou sentimentální idealizací, stereotypy a dopustil se několika logických nesrovnalostí, kterých si čtenáři románu mohou snadno povšimnout. Druhý možný důvod, jenž mohl být pro Havlíčka motivující, je důvod společenský. Havlíček se snažil upozornit na to, že v díle je zobrazováno až přílišné pasivní vlastenectví, zároveň útočil na politické konvence, a tak kritiku vhodně použil jako zrcadlo nastavené celé společnosti. Třetí možná interpretace kritiky je s ohledem na Havlíčka jako na osobu mladého, neznámého autora, který byl bez stálého finančního příjmu, čistě osobní. Havlíček zveřejnil kritiku jen několik měsíců poté, co se vrátil ze svých cest zpět do Prahy. Jeho návrat doprovázely jím dva stanovené úkoly – najít si stálý finanční příjem a stát se známým a společností uznávaným autorem. První úkol si Havlíček stanovil proto, že chtěl požádat o ruku Fany Weidenhoffrovou, jež pocházela ze zámožné rodiny, druhý úkol si stanovil z toho důvodu, že byl osobou cílevědomou, tvůrčí a ctižádostivou. První ze stanovených úkolů se Havlíčkovi nedařilo příliš plnit. Mnohokrát žádal svoji matku o finanční podporu, a tak se zaměřil na úkol druhý. Zadal si cíl razantně na sebe kritikou *Posledního Čecha* upozornit. Z Havlíčkova dopisu Fany z 10. června 1845⁸⁰ se dozvídáme, že si byl velmi dobře vědom toho, že napsal ostrou kritiku, která jistě vzbudí ve společnosti nemalé pozdvižení.⁸¹

⁸⁰ Pozn. : Tento dopis je v : HAVLÍČEK BOROVSÝ, K. : *Korespondence Karla Havlíčka*, ed. Ladislav Quis, Praha : Bursík a Kohout, tiskem Aloise Wiesnera, 1903, s. 277 – 279.

⁸¹ JANOUŠEK, P. : *Čech Poslední a První: Havlíčkova polemika s Tylem jako příklad literárněkritické komunikace*, Komunikace a izolace v české kultuře 19. století, Sborník příspěvků z 21. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 8.-10. března 2001, Praha : 2002, s. 285 – 297.

Pozn. : O možné interpretaci Havlíčkovy kritiky Tylova románu pojednává PAVEL JANOUŠEK (2002), avšak bere v úvahu pouze výklad literární a společenský. O třetím možném přístupu s ohledem na čistě Havlíčkovu osobu, který já ve své práci zahrnuji do jedné ze tří možných interpretací, o nichž se domnívám, že spolu velmi úzce souvisí, PAVEL JANOUŠEK (2002) také hovoří, avšak neslučuje ho s interpretací literární ani společenskou. Domnívám se však, že všechny tři úhly pohledu na možnou interpretaci kritiky spolu nerozlučně souvisí, a proto by neměly být izolovány.

Havlíčkův cíl byl jasný, chtěl stanout na vyšším literárním i společenském postu, a proto si k náhlému „vyšvihnutí“ do takových míst musel vybrat i vhodný postup. O tom se zmiňuje například i JAN ERAZIM SOJKA (1862): „*Havlíčkově neběželo o kritiku, nýbrž o to, aby porážkou Tylovou sám se vyšinul na literární autoritu a svět literácký sám mohl řídit podle hlavy své.*“⁸² Havlíček byl mužem činu, a tak vybral způsob možná ne příliš korektní, leč efektní. Rozhodl se, že pro svůj kariérní posun si pomůže osobou, která sama na vrcholu kulturního dění již je – a to Josef Kajetán Tyl tehdy bezpochyby byl. Havlíček dostal jedinečnou příležitost, jak by mohl takřka ze dne na den změnit svoje postavení, a této příležitosti bravurně využil. Pečlivě Tylův román několikrát přečetl, studoval každou pasáž díla a povedlo se mu najít několik nesrovnalostí, kterých se autor dopustil. Při sestavování své kritiky si v některých bodech Havlíček počínal možná až příliš vypočítavě. Forma kritiky, kterou sestavil, neměla v té době obdoby. Pro svoje východisko argumentace stanovil několik důležitých tezí, které mu měly zaručit, že nikdo nebude moci zpochybňovat jeho recenzi. Stanovil jasné body, ve kterých viděl pochyby, a podpořil je důkazy, byť se jednalo i o pouhé vypsání několika čísel stran románu. Neměl jiná očekávání, než že mu čtenáři po přečtení dají za pravdu a že ho budou obdivovat pro jeho bystré oko a zároveň smělost a odvalu, se kterou se postavil proti někomu, kdo stál na vrcholu národní hierarchie. Tyl si samozřejmě Havlíčkovu invektivu nenechal líbit. Snažil se připomenout, že Karel Havlíček je osobou nic neznamenající pro českou kulturní scénu, avšak nepočítal s tím, že Havlíček s grácií dosáhne svého a přes Tylovu osobu se mu podaří na vyšší posty národního života dostat, a to i díky skandálu, který celá polemika vyvolala. Z jednoho z dopisů Fany Weidenhoffrové je známo, že byl potěšen tím, jak nad Tylem vyzrál a jak mu hádka s ním byla prospěšná. Doslova se v několika dalších dopisech své milé chlubil, že jeho kritika způsobila v celé Praze velký shon a že svojí recenzí si velmi lacino a rychle získal mnoho slávy a cenných známostí.⁸³

⁸² SOJKA, J. E. : *Naši mužové, biografie a charakteristiky mužův slovanských*, Praha: tiskem a nákladem Antonína Renna, 1862, s. 687.

⁸³ JANOUŠEK, P. : *Čech Poslední a První: Havlíčkova polemika s Tylem jako příklad literárněkritické komunikace*, Komunikace a izolace v české kultuře 19. století, Sborník příspěvků z 21. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 8.-10. března 2001, Praha : 2002, s. 285 – 297.

Jak uvádí KAREL TŮMA (1885),⁸⁴ závěr a rozuzlení této kapitoly Havlíčkovy kritické tvorby nebyl již tak sebevědomý a troufalý, ale naopak se nesl v duchu pokory a uznání. Od doby, kdy Karel Havlíček sepsal významnou kritiku na Tylův román, neuplynulo více než deset let a Havlíček se s autorem kritizovaného spisu setkal v Německém Brodě. Tehdy byla Havlíčkova životní situace velmi nelehká. Z dlouhodobého politického pronásledování byl unavený, mnoho přátel jej opustilo, byl nemocný a zchudlý. Za takovéto nelehké situace měl stanout proti svému tehdejšímu literárnímu odpůrci. Když se ale Havlíček s Tylem shledal, bez váhání mu podal pravici a s upřímnými slovy se Tylovi vyznal, že se v nerozváženém mladickém zápalu svojí recenzí proti Poslednímu Čechovi unáhlil a že toho již mnohokrát velmi litoval. Havlíček viděl jako jediné východisko ze svého omylu veřejnou omluvu s žádostí o Tylovo odpuštění. Tyl se tehdy ukázal jako velmi šlechetný muž, Havlíčka beze slov ihned objal a se slzami v očích z dojetí mu odpustil, aniž by tušil, že se spolu vidí již naposledy. O tomto tématu hovoří i EMANUEL CHALUPNÝ (1921).⁸⁵ Ten o setkání Havlíčka s Tylem, které mělo dle něj proběhnout na podzim roku 1855, uvádí: „(...) bývalí odpůrci literární se smířili jako v předtuše konce, který do roka je měl oba skosit. Uzavírali účty své činnosti.“⁸⁶

Z jakého důvodu by měli Havlíček s Tylem „uzavírat účty“, o tom nám více napoví jejich známá polemika, ke které došlo po zveřejnění Havlíčkova pojednání o Posledním Čechovi. Jak jsem již zmínila, Karel Havlíček kritiku tehdy oblíbené prózy použil i jako prostředek kritiky tehdejší české literární scény. Z jeho posudku na Posledního Čecha je patrné, že nikterak osobnost Josefa Kajetána Tyla nenapadal, avšak tehdy velmi uznávaný autor si nenechal kritiku mladého, neznámého Karla Havlíčka

⁸⁴ TŮMA, K. : *Karel Havlíček Borovský : Nejslavnější publicista českého národa*, díl 2., Kutná Hora : Karel Šolc, 1885, s. 607.

⁸⁵ CHALUPNÝ, E. : *Karel Havlíček, Zlatoroh : Sbíрка ilustrovaných monografií, pořádá Frant. Žákavec*, Praha : Spolek výtvarných umělců Mánes, 1921.

⁸⁶ CHALUPNÝ, E. : *Karel Havlíček, Zlatoroh : Sbíрка ilustrovaných monografií, pořádá Frant. Žákavec*, Praha : Spolek výtvarných umělců Mánes, 1921, s. 87.

Pozn. : EMANUEL CHALUPNÝ (1921) v několika pasážích knihy uvádí jméno novináře, spisovatele a politika Karla Tůmy. Zmiňuje se o jeho dobrém zpracování publikace pojednávající o Havlíčkově životě. Je proto možné, že některé údaje mohl čerpat právě z uvedené knihy KARLA TŮMY (1885). Chalupný se tak mohl u Tůmy inspirovat i údajem o Havlíčkově setkání s Tylem. Tento údaj nemám z ostatních použitých a uvedených zdrojů již podložený.

Borovského líbit. Rozpoutal na půdě časopisů Česká včela a Květy názorovou přestřelku. 8. července 1845, čtyři dny po vydání druhé části Havlíčkovy recenze, vyšel v Květech dopis, ve kterém se pisatel táže, zda je Tylovo dílo již dokončeno, či zda mají čtenáři očekávat pokračování. Otázkou naráží na Havlíčkův úsudek o nedokončenosti románu. Tyl na dopis odpověděl v poznámce pod čarou. Pisateli za milý dopis poděkoval a slíbil mu, že román je jen částí většího dílu a že bude na Posledního Čecha navazovat dílem s názvem Škola mladého Čecha. Následně se začal Tyl vyjadřovat přímo k Havlíčkově kritice. Recenzi nazval vzorem jedovaté hryzavosti, naduté jednostrannosti a potměšilé převrácenosti. Autora kritiky Tyl označil jako „jakéhosi“ neznámého Havlíčka a domníval se, že svojí odpovědí věc uzavřel. Havlíček byl však rozhodnut Tylovi razantně odpovědět, aby se vyhnul tomu, že se jeho jméno stane skutečně neznámým. Bravurně využil všeho, co se zdálo, že hraje v jeho neprospěch. 15. července vyšla v České Včele odpověď na zmíněný dopis. Havlíček v ní s nadsázkou paroduje Tyla. Zaměřuje se na to, co mu mohl případně vytknout. S ironií Havlíček kárá sám sebe. Mystifikační charakter odpovědi odkrylo následné číslo České Včely z 18. července, kde Havlíček poukazuje na to, jak asi měla Tylova antikritika vypadat. Zároveň mu vyčítá, že nereagoval s dostatečným šarmem a že raději přijímá chválu než upřímně míněné výtky.⁸⁷

⁸⁷ JANOUŠEK, P. : *Čech Poslední a První: Havlíčkova polemika s Tylem jako příklad literárněkritické komunikace*, Komunikace a izolace v české kultuře 19. století, Sborník příspěvků z 21. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 8.-10. března 2001, Praha : 2002, s. 285 – 297.

8 ZÁVĚR

Záměrem mé bakalářské práce bylo seznámit se s pojetím literární kritiky Josefa Krasoslava Chmelenského a Karla Havlíčka Borovského. Připomenout nejen jejich životy, ale především se zaměřit na Chmelenského a Havlíčkovo působení v oblasti české literární kritiky. Zabývala jsem se jejich přístupy a metodami tvorby literární kritiky. Za cíl jsem si stanovila zaměřit se na konkrétní aplikaci názorů Josefa Krasoslava Chmelenského a Karla Havlíčka Borovského v jejich významných kritických statích a zároveň provést komparaci - posoudit, do jaké míry se jejich pojetí literární kritiky rozchází, či shoduje. Dalším bodem práce bylo zhodnotit názory aplikované v jejich konkrétní kritické tvorbě a zaměřit se i na reakce na Chmelenského a Havlíčkovu kritickou činnost. Všechny tyto oddíly jsem postupně hodnotila v kapitolách, v nichž jsem se dané problematice věnovala. Při zpracovávání bakalářské práce jsem vycházela především z odborné literatury a odborných článků zveřejněných rozličnými českými periodiky.

Toto téma jsem si vybrala kvůli svému zájmu o současnou českou literárně-kritickou činnost s očekáváním, že se tímto způsobem dozvím více o počátcích literární kritiky, a lépe tak budu chápat kritickou tvorbu, která je pro dnešní dobu příznačná. Nepochybovala jsem o tom, že dnešní podoba kritické praxe měla dlouhý vývoj, který si musel složitě klesat cestu vodami národního umění. Toto očekávání se naplnilo. Nově zjištěné poznatky mi velmi rozšířily obzory a nabídly nový zajímavý pohled, kterým je možno na kritickou činnost nahlížet jako na rozsáhlý, rozličný a problematický

komplex. Uvědomila jsem si, že na žádnou problematiku se nedá nahlížet izolovaně, ale je třeba přihlídnout k celému komplexu rozličných okruhů problémů, které spolu, jak se na první pohled může zdát, nemusí být provázány.

Zprvu jsem se domnívala, že pojetí Chmelenského a Havlíčkovy literární kritiky bude čítat jen velmi omezený okruh problémů. Soustředila jsem se tak především na jejich kritické statě a konkrétní kritickou tvorbu, ale až přihlídnutí k několika faktorům (k celému dobovému kontextu, ve kterém působili, k okruhu přátel, s nimiž se stýkali, k reakcím, které jsou na jejich kritickou tvorbu známy) mi přineslo ucelený a jasnější pohled na zkoumanou problematiku.

Co se týče jejich konkrétní kritické tvorby, zaměřila jsem se na Havlíčkovu kritiku Tylova románu *Poslední Čech* a Chmelenského kritiku *Máchova Máje*. Tyto dva posudky jsem si vybrala z toho důvodu, že je z nich patrná Havlíčkova i Chmelenského orientace k odlišným uměleckým a filosofickým směrům. Zároveň jsou oba posudky poměrně kontroverzní a svojí strukturou se do jisté míry vychylují z koncepce teoretického pojetí literární kritiky obou literátů. Přesto bylo právě jejich pojetí literární kritiky pro dobu, v níž tvořili, průkopnické. S ohledem na dobový kontext, který je ovlivňoval, a jejich rozdílné osobnostní rysy je přirozené, že se v některých bodech pojetí kritiky neshodovali (viz kap. 7), ale domnívám se, že záměr měli oba totožný. A právě záměr jejich tvůrčí činnosti je to, o čem by mělo být především pojednááno. Chmelenský i Havlíček se snažili, jak jsem již zmínila, vybojovat kritice plnoprávné postavení, a to se jim, myslím, podařilo. Teoretickými přístupy ustanovili praktické zásady, jimiž by se kritici měli řídit, aby byla jejich tvorba důkladná, objektivní a pravdivá. Svými názory bezesporu dopomohli literární kritice, aby se o ní začalo více mluvit jako o samostatné disciplíně, aby byla uznána její suverenita v oblasti národního umění a aby byli zároveň respektováni i ti, kteří se na kritické tvorbě podílí.

FERDINAND PEROUTKA (1928)⁸⁸ zmiňuje, že o české literární kritice by se mělo začít více mluvit, jelikož je literatura bez kritiky vydána nepoctivým omylům. S tímto názorem naprosto souhlasím. Literární kritika nese na svých bedrech velkou

⁸⁸ PEROUTKA, F. : *Nutná kapitola o kritice*, Kritický sborník, 1928, ročník 13, číslo 1.

Dostupný z <<http://www.uhk.cz/cs-cz/fakulty-a-pracoviste/pedagogicka-fakulta/katedry-a-ustavy/katedra-ceskeho-jazyka-a-literatury/eDokumenty/Documents/Opory%20JLK/Liter%C3%A1rn%C3%AD%20a%20um%C4%9Bleck%C3%A1%20kritika-opora.pdf>>.

zodpovědnost nejen k jejím čtenářům, ale i k autorům posuzovaných spisů a zároveň i těm, kteří kritiku píší. Kritika je úzce spjata s celou literární produkcí a domnívám se, že Chmelenský i Havlíček si tuto spojitost velmi dobře uvědomovali, a proto usilovali o její tříbení, které by vedlo i k tříbení samé literatury. V tomto ohledu je jejich činnost významná a přínosná. Stavební kámen, který pro tvorbu literární kritiky položili, nebyl jistě v mnoha ohledech dokonalý, ale troufám si říct, že byl dostatečně pevným, aby vhodně posloužil pro další rozvoj české literární kritiky.

9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BURIÁNEK, F. : *Z dějin české literární kritiky*, Praha : Nakladatelství politické literatury, 1965
- BURIÁNEK, F. : *Čítanka české literární kritiky / uspořádal a uvádí František Buriánek*; Praha : Československý spisovatel, 1974
- BURIÁNEK, F. : *Úvod do literární kritiky*, Praha : Karlova Univerzita, 1982
- DURDÍK, J. : *Kritika – výbor úvah: o zjevech literárních a uměleckých*, Praha : Urbánek, 1874
- HAMAN, A. : *Nástin dějin české literární kritiky*, Jihočany : H&H, 2000
- HAVLÍČEK
BOROVSKÝ, K. : *Korespondence Karla Havlíčka*, ed. Ladislav Quis, Praha : Bursík a Kohout, tiskem Aloise Wiesnera, 1903
- HAVLÍČEK
BOROVSKÝ, K. : *O literatuře*, Praha : Československý spisovatel, 1955
- CHALUPNÝ, E. : *Karel Havlíček, Zlatoroh : Sběrka ilustrovaných monografií, pořádá Frant. Žákavec*, Praha : Spolek výtvarných umělců Mánes, 1921

- OTTO, J. A KOL. : *Ottův slovník naučný - ilustrované encyklopedie obecných vědomostí*, svazek 5, Praha : J. Otto, 1892
- OTTO, J. A KOL. : *Ottův slovník naučný - ilustrované encyklopedie obecných vědomostí*, svazek 10, Praha : J. Otto, 1896
- OTTO, J. A KOL. : *Ottův slovník naučný - ilustrované encyklopedie obecných vědomostí*, svazek 12, Praha : J. Otto, 1897
- PROCHÁZKA, V. : *Karel Havlíček Borovský, studie s ukázkami z Havlíčkova díla*, Praha : Svobodné slovo, 1961
- SOJKA, J. E. : *Naši mužové, biografie a charakteristiky mužův slovanských*, Praha : tiskem a nákladem Antonína Renná, 1862
- TŮMA, KAREL : *Karel Havlíček Borovský : Nejslavnější publicista českého národa*, díl 2., Kutná Hora : Karel Šolc, 1885
- JANOUSEK, P. : *Čech Poslední a První: Havlíčkova polemika s Tylem jako příklad literárněkritické komunikace*, Komunikace a izolace v české kultuře 19. století, Sborník příspěvků z 21. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 8.-10. března 2001, Praha : 2002

PERIODIKA

- ARBES, J. : *O významu Máchova Máje v literatuře české. K půlstoleté památce vydání Máchova Máje*, Světozor, 1886, ročník 20, číslo 21
- LISICKÝ, A. : *Příspěvek k historii Máchova Máje*, Plzeňské listy 1890, číslo 9, 10
- RUTTE, M. : *Milostný hlas nicoty. K 125. výročí narození K. H. Máchy 16. listopadu 1810*, Národní listy, 1935, ročník 75, číslo 314

CHMELENSKÝ, J. *Slovo o kritice*, Časopis českého Museum, 1836, ročník 10,
K. : číslo 2, 3

INTERNETOVÉ ZDROJE

HORA, P. : *Počátky české literární kritiky a Josef Krasoslav Chmelenský*,
Revue pro literaturu, filozofii a jiné knih, Aluze, 2/2008
Dostupný z : <http://aluze.cz/2008_02/14_archivalie_uvod_chmelensky.php> [cit. 2012-01-02]

PEROUTKA, F. : *Nutná kapitola o kritice*, Kritický sborník, 1928, ročník 13., číslo 1
Dostupný z : <<http://www.uhk.cz/cs-cz/fakulty-a-pracoviste/pedagogicka-fakulta/katedry-a-ustavy/katedra-ceskeho-jazyka-a-literatury/eDokumenty/Documents/Opory%20JLK/Liter%C3%A1rn%C3%AD%20a%20um%C4%9Bleck%C3%A1%20kritika-opora.pdf>> [cit. 2013-03-05]

10 RESUMÉ

The work deals with the concept of literary criticism of Josef Krasoslav Chmelenský and Karel Havlíček Borovský. I chose this topic because I am interested in Czech literary criticism. In my work I wanted to meet with the beginnings of literary criticism in Czech literature. I focused on Chmelenský's critical essay *Slovo o kritice* and Havlíček's *Kapitola o kritice*, then I compared the two critical works. I also studied how their views applied in specific critical works. I chose Chmelenský's criticism of Mácha's poem called *Máj* and Havlíček's criticism of Tyl's novel *Poslední Čech*. In my work I also focused on the critical reactions, i.e. how other writers, historians or critics responded to these criticisms.